

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

17.YÜZYIL ANADOLUDA VAKIF MUHASEBESİ:
TOKAT HATUNİYE VAKIF MUHASEBESİ ÖRNEĞİ

Hazırlayan
Şaziye ULUBAŞ ŞAHİN

İşletme Ana Bilim Dalı
Muhasebe ve Finansman Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ

TOKAT – 2014

**17.YÜZYIL ANADOLUDA VAKIF MUHASEBESİ:
TOKAT HATUNİYE VAKIF MUHASEBESİ ÖRNEĞİ**

Tezin Kabul Ediliş Tarihi:05 / 06 / 2014

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ

Üye : Yrd. Doç Dr. Mustafa GÜL

Üye : Yrd. Doç Dr. Yusuf TEMUR

İmzası

.....
.....
.....

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 07./05./2014 tarih ve 11./29 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr Ali AÇIKEL

Mühür
İmza

T.C.

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE.

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

(19/06/2014)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Şaziye ULUBAŞ ŞAHİN

İmzası

TEŞEKKÜR

Tez konumun belirlenmesi, yürütülmesi ve yazım aşamalarında beni yönlendiren, karşılaştığım zorlukları aşmamda bilgi ve tecrübesi ile yardımcı olan değerli danışman hocam Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ' saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Yaşamım boyunca maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen sevgili ailem ve bu çalışmanın her aşamasında yanımda olan sevgili eşim Murat ŞAHİN'e teşekkürlerimi sunarım.

Şaziye ULUBAŞ ŞAHİN

TOKAT- 2014

ÖZET

“17.Yüzyıl Anadolu'da Vakıf Muhasebesi: Tokat Hatuniye Vakıf Muhasebesi Örneği” başlıklı çalışmada Tokat Hatuniye (Gülbahar Hatun) Vakfı, 1663-1666 tarihli belgeler ışığında ele alınmaktadır. Belgelere dayanarak vakfın muhasebe kayıtları incelenmiş, gelir gider dağılımı ortaya konulmuştur.

Çalışma altı bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm çalışmanın tanıtıldığı giriş kısmıdır. İkinci bölümde ise vakıftan genel hatlarıyla bahsedilmiş, vakıf tarihi, vakıf faaliyetleri ve günümüzde vakıf ele alınmıştır, üçüncü bölümde Osmanlı İmparatorluğu muhasebe sistemi, Osmanlı İmparatorluğu ve günümüz vakıf muhasebesi hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde literatür taramasına yer verilmiş olup tezde kullanılan kaynaklar tanıtılmıştır. Beşinci bölümde vakıf-kadın rolü incelenmiş, Tokat Hatuniye Vakfı tarihi, vakfın 17. yüzyıl faaliyetleri ve bahsi geçen vakfa ismi verilen Fatih Sultan Mehmet Han'ın eşi ve 2. Bayezid' in annesi olan, Gülbahar Hatun üzerinde durulup, tez konusu belgeler değerlendirilmiştir. Son bölüm ise çalışmanın sonuç kısmıdır.

Hatuniye Vakfı ibadet, eğitim ve sosyal yardım, gibi birçok alanda hizmet vermeye çalışmıştır. Vakıf elde edilen gelirlerle yaptırmış oldukları hayır eserlerinin bakım, onarım ve giderlerini finanse etmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Gülbahar Hatun Vakfı, Vakıf Muhasebesi, Vakıf, Tokat.

ABSTRACT

In this study's titled "17 th Century in Anatolia Waqf Accounting: Illustrate Of Tokat Hatuniye (Gülbahar Hatun) Waqf Accounting" is studied under the light of the documents (1663-1666). Based on the documents examined records of the waqf, income distribution has been demonstrated.

In this study's thesis comprises six chapters. The first chapter is entering part which is introduced study. The second mentions waqf, history of waqf, activities of waqf, and today's waqf. The third section gives knowledge about the accounting system of the Ottoman Empire, Ottoman Empire and today's waqf accounting. In chapter four, a survey on the literature and the references used in the thesis. In the five part is emphasized the role of women-waqf, the history of Tokat Hatuniye, its activities in 17th and Gülbahar Hatun who was wife of Fatih Sultan Mehmet Han and mother of Bayezid II. are emphasized, documents are analyzed. Eventuallay last part is conclusion.

Hatuniye Waqf has striven to serve in many fields such as religious service, education and social aid. Waqf has financed the maintenance, repairs and the expenditures of charitable works which they built.

Keywords: Gülbahar Hatun's Waqf, Waqf Account, Waqf, Tokat.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ETİK SÖZLEŞME.....	i
TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
1. GİRİŞ	1
2. GENEL OLARAK VAKIF MÜESSESİ.....	4
2.1. VAKFA GENEL BAKIŞ.....	4
2.2. VAKIF MÜESSESİNİN TARİHÇESİ.....	9
2.2.1. İslamiyet Öncesi Türk Devletlerinde Vakıf Müesseseleri.....	9
2.2.2 Vakıf Müessesesinin İslam Toplumlarında Gelişimi.....	11
2.2.2.1. <i>Kuran-ı Kerim'e Göre Vakıf</i>	12
2.2.2.2. <i>Hz Muhammed (s.a.v.) 'e Göre Vakıf</i>	13
2.2.3. İslamiyet Sonrası Türk İslam Devletlerinde Vakıf.....	15
2.2.3.1. <i>Osmanlı İmparatorluğunda Vakıf</i>	16
2.2.3.1.1. <i>Osmanlı İmparatorluğunda Vakıf Faaliyetleri</i>	18
2.2.3.1.1.1 <i>Dini Faaliyetler</i>	19
2.2.3.1.1.2. <i>Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri</i>	20
2.2.3.1.1.3 <i>Sosyal ve Kültürel Faaliyetleri</i>	20
2.2.3.1.1.4. <i>Sağlık Faaliyetleri</i>	21
2.2.3.1.1.5. <i>Ekonomik Faaliyetleri</i>	21
2.2.3.1.1.6. <i>Şehircilik ve Bayındırlık Faaliyetleri</i>	22
2.2.3.1.1.7. <i>Askeri Hizmetler</i>	22
2.2.3.1.1.8. <i>Diğer Faaliyetleri</i>	22
2.2.3.1.2. <i>17. Yüzyıl Anadolusunda Vakıf Faaliyetleri</i>	24
2.2.3.2. <i>Günümüzde Vakıflar</i>	26
3. VAKIF MUHASEBESİ.....	29
3.1. OSMANLI İMPARATORLUĞU VAKIF MUHASEBESİNE GENEL BAKIŞ.....	29
3.1.1. Osmanlı İmparatorluğunda Uygulanan Muhasebe Sistemi	31
3.1.1.1. <i>Merdiven Yöntemi</i>	32
3.1.1.2. <i>Siyakat</i>	35
3.1.1.3. <i>Tahrir defteri</i>	37
3.1.2. Osmanlı İmparatorluğu Vakıf Muhasebesi	38
3.2. GÜNÜMÜZDE VAKIF MUHASEBESİ	40
4. LİTERATÜR TARAMASI	43
5. TOKAT HATUNİYE VAKFI MUHASEBE ÖRNEĞİ	47
5.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE SINIRLILIKLARI.....	47
5.2. MATERYAL VE YÖNTEM.....	47
5.2.1. Materyal	47
5.2.1.1. <i>Vakıf Müessesesinde Türk Kadını</i>	47
5.2.1.1.1. <i>İslamiyet Öncesi Türk Kadınları</i>	48
5.2.1.1.2. <i>İslamiyet Sonrası Türk Kadınları</i>	49
5.2.1.1.3. <i>Türk-İslam Devletlerinde Türk Kadınları</i>	50

5.2.1.1.4. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk Kadınları.....	51
5.2.1.1.4.1. Osmanlı Kadını ve Vakıf Kavramı	54
5.2.1.1.4.2. Valide Sultanlar	55
5.2.1.1.4.3 Osmanlı İmparatorluğunda Valide Sultanlar Namına Yaptırılan Vakıflar.....	56
5.2.1.2. Tokat Hatuniye Vakfı Tarihi	57
5.2.1.3. Gülbahar Hatun Hayatı ve Şahsiyeti	57
5.2.1.4. 17.Yüzyıldaki Vakıf Faaliyetleri	59
5.2.1.4.1. Cami	60
5.2.1.4.2. Medrese	61
5.2.1.4.3. İmaret	62
5.2.1.5. 17.Yüzyılda Tokat Hatuniye Vakfı	63
5.2.2. Yöntem.....	64
5.3. BULGULAR.....	65
5.3.1. BelgelerinTranskripsiyonu.....	65
5.3.1.1. .D.07566.0001.00 Numaralı Belgenin Latin Harfli Metin	65
5.3.1.2. D.03856.0001.00 Numaralı Belge (1) 'nin Latin Harfli Metni	66
5.3.1.3. D.03856.0001.00 Numaralı Belge (2) 'nin Latin Harfli Metni	66
5.3.2. Belgelerin Değerlendirilmesi.....	72
5.3.2.1. D.07566.0001.00 Numaralı Belge	72
5.3.2.2. D.03856.0001.00 Numaralı Belge (1)	73
5.3.2.3. D.03856.0001.00 Numaralı Belge (2)	73
6. SONUÇ	78
EKLER.....	80
KAYNAKLAR	88
ÖZGEÇMİŞ	100

1. GİRİŞ

Vakıf, varlıklı kişilerin mal varlıklarını öncelikle hayır yaparak Allah (c.c.) rızasını kazanmak ve ihtiyacı olan kişilere yardımcı olarak onları mutlu etmek ve bu yolla mutlu olmayı amaç edinen sistemdir. Bu sistemle toplumun hem varlıklı hem de yoksul kesiminin mutluluğuyla devletlerde refah ortamı sağlanmıştır.

İslam Devletlerinde doğup gelişen vakıflar Osmanlı İmparatorluğu'nda en güzel örneklerini vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda başta padişah ve ailesi olmak üzere toplumun her kesimi hayır konusunda adeta birbiriyle yarışmıştır. Hayır konusundaki bu yarışın sonucunda Osmanlı İmparatorluğu toprakları vakıf cenneti olarak anılmıştır. Vakıf müesseseleri toplumun her alanında faaliyetlerde bulunmuş, varlıklı kişilerin katkılarıyla ihtiyaç sahibi kişilerin ihtiyaçları giderilmiştir. Sadece insanlara hizmet etmekle kalmayan vakıflar hayvanları ve tabiatı da unutmamıştır.

Vakıflar aynı zamanda ekonomik ve sosyal faaliyetlerle devletin ekonomik yükünü azaltmıştır. Vakıflar sağladığı bu katkıların yanı sıra Osmanlı kadını hem vakıf kurabilmiş hem de vakfın yönetimi başta olmak üzere çeşitli vakıf hizmetlerinde de bulunmuştur. Vakıf açısından kadın-erkek ayrımı olmaması ve imparatorlukta kadınların yönetici olarak hizmet verebileceği tek hizmet alanının vakıflar olması açısından da ayrı bir öneme sahiptir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun her bir köşesinde çeşitli hizmetler veren sayısız vakıf müesseseleri bulunmaktadır. Vakıfların gelir-giderlerinin tespitinde, kayıtların kontrol ve denetiminde muhasebe biliminden faydalanılması nedeniyle, muhasebe tarihi alanında vakıf muhasebesinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Vakıfların muhasebe

kayıtları muhasebe tarihi alanında dönemin ekonomik faaliyetlerini aydınlatması bakımından önemlidir.

Bugün Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Osmanlı Arşivinde 95 milyon muhasebe dokümanı ve 360.000 dolayında merdiven yöntemi ile tutulmuş devlet muhasebesi defterleri vardır (Elitaş vd., 2008: 731). Sayısal veriler Osmanlı İmparatorluğunun muhasebeye verdiği önemi göstermekle beraber imparatorluğun, muhasebe tarihini aydınlatmak adına da çok zengin bir kaynak teşkil etmektedir.

Ülkemizde muhasebe tarihi çalışmaları, muhasebe alanındaki diğer çalışmalara göre daha yeni bir alandır. Bu yüzden ki yapılacak olan çalışmalarda kaynak yoksunluğu görülmektedir. Yapılacak çalışmaların kaynak yoksunluğu ise arşiv belgeleriyle yapılacak çalışmalarla giderilebilecektir. Böylece muhasebe tarihi, yapılan her çalışmayla birlikte biraz daha aydınlatılmış olacaktır ve daha sonra yapılacak olan çalışmalarda kaynak teşkil edecektir.

Tarih araştırmalarında en önemli kaynaklardan biri şüphesiz arşiv belgeleridir. Geçmişle ilgili gerçek bilgilere ancak arşiv belgeleriyle ulaşılabilir. Olayların gerçek yönleri arşiv belgeleriyle aydınlatılabilir. Belgeler döneminin her türlü siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik çok çeşitli olaylarının aydınlatılmasında birincil kaynaktır.

Çalışmada Batı'nın vakıf cenneti olarak nitelendirdiği Osmanlı İmparatorluğu'nda Fatih Sultan Mehmet Han'ın zevcesi aynı zamanda 2. Bayezid Han'ın valideleri olan Gülbahar Hatun namına, 2. Bayezid Han'ın yaptırmış oldukları Tokat Hatuniye (Gülbahar Hatun) Vakfı'na ait, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden alınan 1663-1666 tarihleri arası vakfa ait muhasebe kayıtları incelenerek değerlendirme yapılmıştır.

Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm çalışmanın tanıtıldığı giriş kısmıdır. İkinci Bölüm ise, genel olarak vakıf müessesinin ele alındığı, vakfa ait çeşitli kavramların tanıtıldığı, Türkler açısından vakıf tarihi, vakıf faaliyetleri ve günümüzde vakfın incelendiği bölümdür. Üçüncü bölümde Osmanlı İmparatorluğu Vakıf muhasebesi ve uygulanan muhasebe sistemi ele alınarak Osmanlı ve günümüz vakıf muhasebesi değerlendirilmiştir. Çalışmanın hazırlanmasında faydalanılan çeşitli yüksek lisans doktora tezleri, makale ve diğer yazınsal çalışmalarla ilgili olarak literatür taramasına yer verilen bölüm ise dördüncü bölümdür. Beşinci bölüm ise, tarihi süreçte Türk kadını, kadın-vakıf ilişkisi üzerinde durularak, Tokat Hatuniye Vakfı'nın tanıtıldığı, vakfın faaliyetlerine ve muhasebe kayıtları doğrultusunda değerlendirmenin yapıldığı kısımdır. Altıncı bölüm olan sonuç kısmında ise muhasebe belgeleri değerlendirilmesi sonucunda elde edilen belgelere dayanılarak vakfın uzun yıllar faaliyetlerine tüm birimleriyle devam etmesinin ancak muhasebe kayıtlarına verilen önem ve özenle sağlanabileceği sonucuna varılmıştır.

2. GENEL OLARAK VAKIF MÜESSESESİ

2.1. VAKFA GENEL BAKIŞ

Vakıf el ve gönül birliğinin en güzel ifadesidir. Bu sistemde ferdiyetçilik ile cemiyetçilik; halkçılık ile devletçilik fikirleri yurda, yurttalara ve insanlığa hizmet yolunda birleştirilmiş ve kaynaştırılmıştır (Kunter, 1938: 104). Milletin fazilet, cömertlik, vatanperverlik, kısacası milli ve manevi ruh ile heyecanının kuvvetli bir tezahürüdür Türk-İslam kültürünün yüzyıllarca hakim olduğu sahalarda önemli yer tutmuştur (Kazıcı, 1985: 10). Vakıf, bağış yani kalıcı olmayan mülkiyettir. Bütün Müslümanların yararına Allah (c.c.) için harcanır. Özel mülkiyette bu samimi hediye insanların ya da devletin yetkisiyle Müslümanların İslami gereksinimlerde kullanılır (Masruki ve Shafii, 2013: 1).

Vakfin tanımını hem sözlük hem de terim anlamı olarak iki farklı şekilde ifade edilebilir. Sözlük anlamı olarak Vakf kelimesi, Arapça bir mastar olup, durmak, durdurmak, hapsetmek anlamlarına gelmektedir (Ekinci, 2011: 4). “Durdurulan” ve “hareketten alıkoyulan” dan vakfedilen mal olsa da yön belirtilmediği için kelimenin muhatabı vakfedilen mala dokunması durdurulan anlamında insanlar ve kurumlar da olabilir. Nitekim bir vakfin oluşmasında temel unsurlardan biri olan vakfiyede (vakıf senedi) bunun önlemi hukuki ve dini yollarla alınmaya çalışılmıştır (Yavuz, 2007: 3). Çoğulu “Evkaf” ve “vukuf” dur. Vakıf kelimesi Osmanlıcada iki anlamda kullanılmaktadır. İsim olarak “vakfetmek” karşılığında mastar ve “mevkuf” (vakfolunmuş) anlamında “ism-i mef’ul” olarak kullanılmıştır (İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü, 1984: 5).

İslam hukukunda klasik kaynaklar vakfı, “bir malın kullanım hakkı şahsa, mülkiyeti ise Allah (c.c.) ’a ait olmak üzere başkasının mülkiyetine vermek veya mülkiyetini almaktan alıkoymak” olarak tanımlamaktadırlar (Çağatay,2011:108).

Vakıf: Osmanlı İmparatorluğu ve diğer Türk toplumlarında, başta hükümdar ve ailesi olmak üzere, askeri sınıf ve diğer kişilerin katılımlarıyla kurulmuş kurumlardır. Herhangi bir çıkar gözetmeksizin, gönül rızalarıyla ihtiyacı olan kimselerin dini, sosyal, kültürel, ekonomik, sağlık ve diğer çeşitli ihtiyaçlarını karşılanmak amacıyla alın teriyle (helal yolla) kazandıkları mal varlıklarını bu yolda harcamalarıdır. Başkalarını mutlu etmekle mutlu olmayı aynı zamanda da Allah (c.c.) rızasını kazanmayı amaçlayan yardımlaşmaya dayalı hukuk sistemidir.

Vakf yapan kişi feragatin ve başkalarına yardımcı olmanın mutluluğunu yaşarken vakıftan faydalanan kişi ise, bir ihtiyacını karşılamış olmanın hazzını duymaktadır. Bu, birbiriyle çelişmeyen ve aynı zamanda tarafların birbirinin hazzını azaltmaksızın dalgalar halinde toplumun bütün fertlerini saran ve bu yönüyle sürekliliği amaçlayan bir hizmetler bütünüdür (Bayartan, 2008: 157-158).

Bu sistemde, her türlü hırs ve tamahtan uzak, şahsi mal varlığı, kamunun kullanımına aktarılmaktadır. Böylelikle şahıslara ait varlıklar kamu hizmetine dönüştürülmektedir. Faydacı felsefenin aksine, diğer insanların yararına, şahsın feragati ve fedakarlığı söz konusudur. Katılımcılık ve paylaşma ruhu hakimdir. (Bayartan, 2008: 157).

Vakıflar, aynı zamanda, servetin zengin kesimlerden toplumun daha fakir kesimlerine doğru akışını önemli ölçüde gerçekleştirmiştir. Sosyal dengelerin kurulması ve sosyal bütünleşmenin sağlanmasıyla sınıf çatışmalarının önüne geçilmiştir. Kamunun hizmet taleplerinin karşılanmasında, siyasî ve ekonomik istikrarın sağlanmasında da

merkezi yönetimlerin en büyük yardımcısı olmuşlardır (http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=3, erişim tarihi: 07.05.2013).

Vakıf tanımlarında ortak özellik, bir malın kamu hizmetine tahsis edilmesidir. Bu özellik, kuruma sosyal içerik kazandırmaktadır. Çünkü kurum kamuya yönelik faaliyet gösterdiğinden, kamu ihtiyaçlarını gidermeyi, karşılamayı amaç edindiğinden, ayrıca söz konusu kamu hizmetinden faydalanan kesimin insanlardan oluşması nedeniyle kurumla toplum arasındaki ilişki ilgili kuruma sosyal özellik kazandırmaktadır (Ertem, 2011: 26). Osmanlı'da günümüzde modern devletin yüklendiği kamusal hizmetlerin neredeyse tamamını vakıflar üstlenmiştir. Ayrıca sahip oldukları maddî imkânlarla rağmen "hayr u hasenat kültürüne" katkıda bulunmayanlara cemiyet tarafından iyi gözle bakılmamıştır (http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=3, erişim tarihi: 07.05.2013).

Vakıfların üstlendiği hizmetler, sadece insanlara gündelik yaşantılarında hizmet etmekten ibaret değildi. Aynı zamanda, insanların, İslam dinine girmeleri içinde faaliyet gösteren vakıflar, Memleketlerin ve özellikle Anadolu'nun Müslümanlaşmasında önemli bir rolü olmuştur (Kazıcı, 1985: 12).

Vakfi oluşturan üç temel unsur bulunmaktadır.

i-Vakıf: Vakfeden

ii-Mevkuf: Vakfedilen şey

iii-Mevkufunaleyh (Meşrutun leh): Vakıf hizmetlerinden faydalananlar.

Bir vakıf müessesesi için, belirtilen bu üç unsur ayrılmaz bir bütündür (Ertem, 2011: 27).

Osmanlı vakıfları üç genel başlıkta toplanabilir:

- 1) Sultan Vakıfları: Hayırsever amaçlarla yeni fethedilen bölgelerde sultanlar tarafından kurulan vakıflardır.
- 2) Vakıf-ı Sari: Yoksullar ve halkın refahı için varlıklı kişiler tarafından kurulan vakıflardır.
- 3) Vakıf-ı Adi (Sıradan Vakıflar): Vakıf hizmetlerinden yararlananlar için oluşturulan vakıflardır (www.accountingin.com erişim tarihi: 05.12.2013.).

Vakfeden kişinin resmen bir yazı ile müracatı üzerine hakimin de yüzleştirerek hükmünü verdiğini gösteren ve vakıflara varlık veren resmi belgelere “Vakfiye” veya “Vakıfname” adı verilir. Vakfiye hukuki tabiri ile vakfın tescilidir (Şeker, 1993: 1).

Vakfiye vakıf müessesinin çekirdeğidir. Vakfiyelerde yazılı şartlara riayet çok önemlidir. Yani vakıf kuran kişinin vakıf senedinde yer alan şartları, kanun koyucunun hükmü gibidir. Daha ileri bir ifadeyle Allah (c.c.) ’ın ayetleri gibidir (İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü, 1984:7).

Klasik vakfiyelerde yer alan hususlar sırasıyla şöyledir:

- 1-Allah (c.c.) ’a hamd ve sena ve Resulullah (s.a.v.) ’a soyuna arkadaşlarına ve dostlarına salat ve selam,
- 2-Vakfın anlam ve önemi ile ilgili ayet ve hadisler,
- 3-Vakfedilen mallar,
- 4-Vakfedilen malların yönetim biçimi ve sarf yerleri,
- 5-Vakfın kimler tarafından idare olunacağı,
- 6-Hakimin vakfın gereği ile ilgili hükmü,
- 7-Son kısımda ise mühürler ve imzalar (İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü, 1984: 7).

Kurulan vakıfla ilgili bilgileri içeren vakfiye, şeriye sicillerine kaydedilip kadı tarafından mühürlenene bir sureti de vakfa verilmiştir (Başol, 2008: 22).

Tarih boyunca vakfiyeler, taş, deri ve kağıt gibi yazı için elverişli şeyler üzerine yazılarak günümüze kadar ulaşabilmiştir. Eğer vakıf konusu bir bina ise, vakfiyenin özeti, binanın duvarından birine kazılabilmektedir (Kazıcı, 1985: 39). Kağıt ve deri üzerine yazılanlar arasında bir sayfa ile dört yüz sayfa tutan metinler bulunmaktadır. Bunların bir kısmı hacimli birer kitap haline gelmiş belgeler niteliğinde olup bazıları ise altın yıldızla süslenmişlerdir (Şeker, 1993: 1).

Mütevelli, vakıf işlerini, şer'î hükümler ve vakıf şartları içinde yöneten ve vakıf gelirlerini şartlara uygun olarak sarfetmekle görevli kişidir (İ.V.B., 1984: 16). Vakıf yapan, vakfiyesinde vakıfı yönetmesi için bir mütevelli tayin etmiştir. Mütevelli vakfın gelirlerini toplar, topladığı gelirleri vakfiyesinde gösterilmiş olan yerlere harcar ve vakıf görevlilerini denetlerdi. Vakfın mütevellisinin kim olacağı vakfiyede belirtilmezse kadı tarafından tayin edilmiştir (Elitaş, vd., 2008: 237).

Mütevellinin ilk görevi vakıf varlığını korumak ondan sonra ise vakıftan faydalananların yararını artırmaktır (Toraman vd., 2013: 5). Bazı durumlar dışında mütevellinin kadın olabileceği gibi Müslüman olmayan kişilerde olabilmektedir. Aynı zamanda vakıf yönetimine ilişkin yetkiler veren bir kurul olmasına da izin verilmiştir (Stibbard vd., 2012: 789).

Zengin aileler mal varlıklarını vakıf olarak bağış yapabilir ve oğullarını mütevelli olarak atayabilmiş. Mütevelli genellikle gelirin %10'unu alır ve en azından paranın aile içinde kalacağını garanti etmiştir (Encyclopedia of the Middle East, erişim tarihi: 07.04.2014).

2.2. VAKIF MÜESSESİNİN TARİHÇESİ

Vakfin menşei insanların ruhundaki iyilik temayülüdür (Kunter, 1938: 104). Bireyler sosyal dayanışmaya, sosyal yardımlaşma ve güvenliğe ihtiyaç duyacak yapıdadır. Bu nedenle insanlık tarihinin en eski dönemlerinden günümüze toplumlar topluma mensup kişilerin sosyal yardım, sosyal dayanışma ve sosyal güvenlik ihtiyacını giderecek müesseseler oluşturmaktadır. Hiçbir kişi veya toplum, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı bertaraf edemez (Ertem, 2011: 26). Vakıf Müessesinin Tarihçesi, İslamiyet Öncesi Türk Devletlerinde Vakıf Müesseseleri, Vakıf Müessesesinin İslam Toplumlarında Gelişimi ve İslamiyet Sonrası Türk İslam Devletlerinde Vakıf adlı ana başlıklarla ele alınacaktır.

2.2.1. İslamiyet Öncesi Türk Devletlerinde Vakıf Müesseseleri

Türklerin ana vatanı olan Orta Asya, birçok Türk devleti ve boyunun zaferine tanıklık etmiştir. Orta Asya'dan dünyanın dört köşesine yayılan Türkler gittikleri her yere kahramanlık ve medeniyet götürdükleri gibi iyilik ve yardım fikirlerini de yaymışlardır. Türkün ruhundaki cömertlikten ve vatanseverlikten doğan vakıfların her biri bugün yaşayan veya daha sonra gelecek nesillerin iyiliği, zor zamanlarında yardım görmesi, halkın yükselmesi için kurulmuş birer hayır ve hasanat ocağıdır (Kunter, 1938: 104).

Orta Asya'daki Türklerin uzun dönem göçebe hayat tarzı benimsemiş olması, onların vakıf gibi yerleşik hayat gerektiren bir kuruma sahip olmadığı sonucunu doğurmaktadır. Fakat göçebe hayatı benimsemiş olmaları vakıf ve benzeri bir

müessesenin olmayışı yardımlaşma ve dayanışmadan uzak oldukları anlamına gelmediğini çeşitli kaynaklar kanıtlamaktadır.

Eski Türklerde, tanrı adına yoksullara yardım etme, çıplakları giydirme, açları doyurma inancına İslamiyet öncesi Türk destanlarında da rastlanmaktadır. Yine eski Türklerde Bey olmanın şartları arasında çıplakları giydirme, açları doyurma gibi sosyal yardımlaşma geleneğinin var olduğu da bilinmesi (Işık, 2009: 2), kanıtlardan bazılarıdır.

Türk vakıfları İslamiyet önceki dönemlerde yerleşik yaşayan, Budda dinindeki Türkler tarafından çok rağbet gösterilen sosyal bir kurum olmuştur. Vakıflar, tarihin her döneminde, Türk dünyasını her yönde milli vicdandan birer güzellik, iyilik ve şefkat abidesi şeklinde doğmuş ve yükselmişlerdir (Kunter, 1938: 104).

Asya'da bulunan ve ahlaki prensipler üzerine istinat eden Buda dini, vakıf müessesesinin varlığına imkan veren esaslara sahiptir. Eski Türk kavimlerinden olan; Eti ve Uygurlarda vakıf müessesesinin varlığını gösteren bazı metinlere ulaşılmıştır.

Türkçe'ye çevrilen bir Uygur vakfiyesinde: "*Eğer herhangi bir kimse küçük bir ölçü büyüklüğünde olsa bile manastır yapsa ve buğday tanesinin büyüklüğü kadar dahi Budda resmini koysa ve kaz yeminin yedinci kısmı kadar olsa bile baka yi mukaddeseden koysa ve bir küçük meyve kadar bir mezar tümseği yaptırsa, tam rahmeti bulur. Ve bu rahmet sayesinde yukarıda tanrı yerinde, aşağıda insan kıyafetinde gönlünün istediği gibi saadete erişir. Böylece büyük fevkaladelikleri işitince, ikimiz hemfikir olarak bu manastırı yapmak üzere esas temel olarak "sat" ağacını tazimle diktik. Bu değerli (amel) dolayısıyla sonradan haşmetli Maitreya Burhan'la rastlaşalım, onun yanına kavuşalım Maitreya Burhan'dan Burhan şerefine erişmek için kutsiyet bulalım"* (Köprülü, 1951: 489-491) ifadeleri yer almaktadır.

Budizm'i kabul etmiş olan Türklere ait bir diğer vakfiyede ise, bir tahta kazık üzerine yazılmış ve inşaa edilen bir manastırın temeline sokulan vesikada, dini anlayışları belirtildikten sonra, hediye etmenin sevabı ile hayır sahiplerinin, binayı yapanların ve vesikayı imzalayanların isimleri yazılmıştır (Kazıcı, 1985: 46).

İslamiyet öncesi Türk toplumlarında incelenen kaynaklar doğrultusunda temel düşünce: İslamiyet öncesi dönemde, hem bu dünyada hem de ölümden sonraki hayatta mutluluğu elde etmektir. Bu mutluluk ise iyilik ve hayır yaparak elde edilebilmektedir. Ayrıca İslamiyet öncesi dönemde yardımlaşma ve dayanışma gibi kavramların önemli olduğu görülmektedir.

2.2.2. Vakıf Müessesesinin İslam Toplumlarında Gelişimi

İslamiyet öncesi hukuk sistemlerinde vakfi çağrıştıran bazı düzenlemeler olduğu görülmüştür. Özellikle, Hazreti İbrahim (a.s.) döneminde birçok hayır kurumu oluşturulmasına rağmen, hiçbiri vakıf müessesesini tam olarak karşılamamaktadır (Arıöz Bozkuş, 2009: 21).

Vakıflar tarih boyunca Müslüman toplumlarda sosyal yapının sağlamlaştırılması ve devletin sınırlı kaldığı alanlarda sosyal dengeyi sağlamada etkin bir rol üstlenmişlerdir (<http://www.eakademi.org>, erişim tarihi: 17.05.2013). Yeryüzünde mevcut İslam beldeleri birçok vakıflarla malamdır. Hangi İslâm şehrine gidilse mescit, cami, medrese, mektep, hastane, kütüphane, köprü, müsafirhane, kabristan gibi yer yer mamur veya harap hayrı ve insani müesseselere ve bunları yaşatmak için muhtelif vakıf akarlarına rastlanır (Berki, 2006: 28).

Vakıf kurumu temelde hayır işleme duygusuna dayalı bir kurum olduğu için evrensel bir nitelik taşımakla beraber aradığı ortamı özellikle İslam kültür ortamında

bulduğu için tarihte bir İslam medeniyeti kurumu olarak dikkat çeker (Işık, 2009: 2). İslam Alemi'nde vakıfların dini özellik taşıması, onların devamlılığını sağlamıştır. Dini inanç ve düşüncenin güçlü olduğu müesseseler olarak vakıflar, siyasi çalkantı ve idari istikrarsızlık dışında kalmıştır. Böylelikle vakıflar, toplum hayatında istikrar ve devamlılık sembolü olarak devam etmektedir (Kazıcı, 1985: 10).

İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır düstrunu rehber edinen Osmanlılar, her sahada olduğu gibi vakıflar sahasında da insanlığın hayrına muazzam ve kalıcı eserler meydana getirmişlerdir. Dini, milli ve insani ideallerden kaynaklanan vakıflar vatan müdafası, milli duyguların canlı tutulması, dini ve milli kültürün gelişip yayılması için asırlar boyunca mükemmel bir şekilde hizmet vermişlerdir (Miroğlu, 1984: 22). Müslümanlar, vakıf kurma yolunda birbirleri yarışarak, Kuran-ı Kerim ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetine dayanan vakıf tesisleri kurmuşlardır.

2.2.2.1. Kuran-ı Kerim'e Göre Vakıf

İslam hukukunun temel kaynakları, Kur'an ve (sahih) sünnettir. Bu temel kaynaklarda, bireyi mutluluğa, toplumu huzur ve güvene kavuşturacak ana prensipleri, açıklama ve yönlendirmeleri bulmak mümkündür. Bu kaynakların da bazı vasıfları vardır. Vasıflardan biri detaya inmemeleri, diğeri ise ayırıcı vasıfları dikkate almadan genel hükümler içermeleridir (<http://www.eakademi.org>, erişim tarihi:17.05.2013). Kuran'da vakıfla ilgili doğrudan bir hüküm bulunmamakla birlikte, sadaka, infak, ihsan, iyilik ve yardımlaşma gibi kavramların sıkça geçmesi ve Müslümanların bu duygulardan yola çıkarak ilk vakıfları kurdukları ifade edilmektedir (Özden, 2004: 340-341).

Kökeni Arapça hayır ve çoğulu hayrat olan kelime, Osmanlılar döneminde olduğu gibi günümüzde de Anadolu'da ve Rumeli'de yaşayan Türkler tarafından

bilinmekte ve kullanılmaktadır. İyilik, inam, ihsan, menfaat, uğur, saadet anlamlarına gelen hayır kelimesi Türkçede çok geniş bir kullanım alanına sahiptir. Deyimler ve atasözlerinde de yer almıştır (Yediyıldız, 1999: 10). Yeni doğan bir bebeğin “hayırlı evlat” olması temennisi, bir selamlaşma olarak “hayırlı günler”, ”hayırlı akşamlar” kullanılması, satın alınan menkul ya da gayrimenkule “hayırlı olsun”, ölmüş birinin arkasından iyi konuşmak anlamında “hayırla anmak” kavramın kullanılması doğumdan ölüme kadar her aşamasında hayrın önemini vurgulamaktadır.

Allah Teala (c.c.) Kuran-ı Kerim’de: “*Hayır yapın ki saadete erişesiniz.*”(Hac,77), buyurmaktadır. Hayır yapan huzur bulur, aradığı saadeti elde eder. Korku, endişe ve şüphelerden kurtuluşu insanoğlu hayır yapmak ve başkalarına yardım ve iyilik yapmakta aramalıdır. Çünkü Kuran-ı Kerim’de “*Kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür; kim zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür.*”(Zilzal suresi:7-8) buyrulmaktadır (Kaya, 1984: 21). Bu ayetler sadece konuyla ilgili birkaç örnek niteliğindedir, sadaka, ihsan, iyilik ve yardımlaşma gibi kavramlardan daha pek çok ayette bahsedilmektedir.

2.2.2.2. Hz Muhammed (s.a.v.)’e Göre Vakıf

Vakıflar değil bir medeniyetin insanlığın yüz akı müesseseleridir. İnsanlığın yüz akı müesseselerin beşiği ise İslam Medeniyetidir (Göze, 1984: 20). Hz Peygamber (s.a.v.) Kuran-ı Kerim’de buyrulan yardımlaşma, hayır gibi konuları kendi hayatında uygulamış, müminleri de bu konuda gerek Hadis-i Şerifleriyle gerekse davranışlarıyla teşvik etmiştir.

Kuran-ı Kerim de aynı anlamda çeşitli ayet ve surelerin olmasının yanında, bu konuda pek çok hadiste bulunmaktadır.

Ebu Hureyre (r.a.) Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) bir hadis-i şerifini şöyle aktarıyor: *“İnsan ölünce şu üç şeyde amel kesilmeyip devam eder; devam eden sadakadan, faydalanılan ilimden, kendisine dua eden bir evlattan”* (Masruki vd., 2013: 1).

Hz. Ömer (r.a.) 'in kendisine ait bulunan Semg hurmalığı hakkında Hz. Peygamber (s.a.v.)' e: *“Ya Rasulallah! Nazarında çok kıymetli olan bir hurmalığa sahibim, bu hususta ne buyurursanız öyle yapacağım”* demesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): *“Bu hurmalığın aslını, rakabesini vakfet. Artık o hibe edilmez, varis olunmaz, yalnız onun mahsulü infak edilir, yedirilir”* buyurmuştur (Kazıcı, 1985: 48). Hz. Peygamber (s.a.v.) 'in arkadaşlarının hepsi topraklarını vakıf olarak ilan etmiştir. Bu rivayetler ve Thabit Bin Enes Cabir Bin Abdullah ve İbn Hazm tarafından yapılan rapor ile kanıtlanmıştır. Bu üç vakıf hayrın önemini daha da güçlendirmiştir (İbrahim vd., 2013: 3).

İslam toplumlarında vakıfların gelişerek yaygınlaşmasında Hz. Peygamber (s.a.v.) 'in hadisleri yanında kendisinin de vakıf yapması önemli bir etken olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.), Medine'de kendisine ait olan hurma bahçesini vakfedip hasılatını İslam'ın müdafaasını gerektiren olay ve ihtiyaçlara tahsis ettiğini, aynı şekilde Fedek hurmalığını da yolculara vakfettiği bilinmektedir. Kuran-ı Kerim ile Hz. Peygamber (s.a.v.) 'in emir ve tatbikatları, Müslümanlar için uyulması gereken bir vazife telakki ettiğinden, Müslümanlar arasında adeta bir yarış sürüp gitmiştir (Kazıcı, 1985: 48-49).

2.2.3. İslamiyet Sonrası Türk İslam Devletlerinde Vakıf

Türkler *Hayrat* kavramını, insanı dayanışma ruhu içinde iki dünya saadetine kavuşturan her türlü davranış ve eser olarak yorumlamıştır. Bu bir gönül ve sevgi işidir. Sadece maddi anlamdaki destekler değil, güzel bir söz, hatta güler yüz bile *hayrat* yani iyilikler kategorisinde sayılmıştır. Sadece insanı değil, her canlıyı sevmenin ibadet olduğuna inanılmıştır (Yediyıldız, 2003: 24). Temelinde sevginin bulunduğu Türk vakıf sistemi, sadece insana duyulan sevgiyle sınırlı kalmamış, doğaya ve çevre sorunlarını da ele alan bir yapıdadır. Türk kültür ve düşünce tarihinin seçkin simaları olan Ahmet Yesevi, Yunus Emre, Mevlana, Hacı Bektaş-ı Veli gibi şahsiyetlerin de üzerinde çok durdukları insana ve tüm varlıklara duyulan sevgi, Türk vakıf geleneğinin de temel düşüncesini oluşturmaktadır. Tanrı'ya, insana ve tüm varlıklara duyulan bu sevgi, beraberinde bu varlıklara saygıyı da getirmekte, eylem alanına aktarılırken çeşitli şekillerde yansımaktadır. İşte bu yansımalarından biri de vakıftır (Özden, 2004: 344-348).

İnsanlık tarihinde vakıf müessesesine asıl önemini kazandıran ve kavram olarak vakıf kelimesini en fazla kullananlar, Türkler olmuştur. Öyle ki vakıf kurumu Türk kültür tarihinde adeta millî bir kurum halini almıştır. Bu bakımdan Türk kültüründe oldukça önemli bir yere sahip olan vakıf, dinî, sosyal, hukukî ve aynı zamanda da ekonomik bakımlardan son derece başarılı bir kurum olarak tarihimizdeki yerini almıştır (Özden, 2004: 341). Türkler, genellikle kurmuş oldukların vakıfların vakfiyelerinde, “...bir topluluk vardır (ki), onlar Allah (c.c.)’ a ve ahiret gününe inanırlar, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Hayratta, yani hayri ve sosyal işlerde birbirleriyle yarış yaparlar, işte onlar kurtuluşa erenlerdir”. Ayetinde bahsedilen topluluk olarak görmüşler ve yine Türk vakfiyelerinde sıkça rastlanan “Herkesin ve (her milletin) yöneldiği bir yönü ve yöntemi vardır. Siz hayrat yapmaya koşun, bu hususta

birbirinizle yarış edin...” Ayetini kendilerine davranış modeli haline dönüştürerek yeni bir kültür hareketine girişmişlerdir (Yediyıldız, 1999: 10).

İslamiyet’in kabulüyle vakıf müesseseleri İslam coğrafyasında hızla yayılmıştır. Türk İslam medeniyetinde Karahanlı Devleti ile başlayan vakıf müessesesi, Osmanlı İmparatorluğu son dönemlerine kadar, gelişerek varlığını devam ettirmiştir. Osmanlı Devleti’nden sonra günümüze kadar hem eski vakıf eserleri hem de yeni kurulan vakıflar aracılığıyla vakıf müessesesi devam etmektedir (Yüksel, 1999: 48). Vakıf müessesesi kurulurken her ayrıntı dikkate alınmıştır. Örneğin bir kervansaray daha faydalı olacak şekilde en uygun yerlere inşa edilmiş, yolların özellikleri dikkate alınmasının yanında yaz ve kış ayları düşünülmüş ve güvenlik uyarıları ihmal edilmemiştir (Sazak vd., 2009: 272).

2.2.3.1. Osmanlı İmparatorluğunda Vakıf

Çalışma konusu olarak, Osmanlı vakıf muhasebesi incelendiğinden, çalışmada İslamiyet sonrası Türk İslam Devletlerinden yalnızca Osmanlı İmparatorluğu üzerinde durulacaktır.

Selçuklular döneminde çeşitli alanlarda gelişme göstererek büyümeye devam eden vakıflar, Osmanlılar döneminde, hayatın hemen her alanında faaliyetlerde bulunan bir kurumdur. Öyle ki, 16. yüzyılda insanlık yararına faaliyetler sergileyen vakıflar bir yana, yaralı hayvanların tedavisi, nesli tükenme tehlikesi içinde olan hayvanları korumaya yönelik bazı vakıfların da varlığı bilinmektedir (Ertuç, 2007: 3). Osmanlıda yapılan vakıf hizmetleri o dönemin imkanları değerlendirildiğinde bugün bile bazı ülkelerde ulaşılamayan bir düzeyde olduğu söylenebilir (Çağatay, 1978: 9).

Vakıflar aracılığıyla, toplumsal servetin önemli bir bölümü, hukuken bir daha geri dönmesi mümkün olmayacak şekilde toplumun en zengin tabakalarından en alt tabakalarına ulaştırılmıştır. Özel mülkiyete konu olmaktan çıkartılarak toplumsal mülkiyete aktarılmıştır. Ayrıca bu aktarımın, gönüllü bir şekilde yapıldığı düşünüldüğünde, vakıf konusundaki şuurun ve duyarlılığın Osmanlı döneminde bütün medeniyetleri geride bırakan bir çığaya ulaştığı görülmektedir (<http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=3>, erişim tarihi: 07.05.2013). Osmanlı devletinde vakıf kurumunun yaygınlığının ve başarısının altında yatan temel unsur, insanların kişisel kaygılarına cevap veren ve kamusal hizmetlerin yürütülmesine imkan sağlayan bir düzenlemenin aynı kurum aracılığıyla gerçekleştirilebilmesidir (Işık, 2009: 3).

Osmanlı devletinin vakıf bakımından zenginliği nedeni ile bir *Vakıf Medeniyeti* olarak adlandırıldığı da bilinmektedir. Dr. Celal Esad Arsebük bu durumu şu şekilde ifade etmektedir. “*Osmanlı İmparatorluğu’nda pek çok büyük inkişafa mahzar olan vakıflar sayesinde bir adam, vakıf bir evde doğar, vakıf bir beşikte uyur, vakıf mallardan yer içer, vakıf kitaplardan okur, vakıf bir mektepte hocalık eder, vakıflar idaresinden ücretini alır, öldüğünde vakıf bir tabuta konur ve vakıf bir mezara gömülürdü. Bu sebeple hayatın bütün gerek ve ihtiyaçlarını vakıf mallarından temin edilebilirdi*” (Buluş, 2008: 28-32).

Osmanlı medeniyeti İslam medeniyetinden kazanmış olduğu vakıf müessesini en gelişmiş anlamıyla uygulayan ve bunda tüm dünyaya örnek olabilmış bir medeniyettir. Kendinden önceki Türk-İslam devletlerinin yönetim anlayışlarını, onların mirasçısı olarak devralan Osmanlı Devleti vakıf müessesesine de büyük önem vermiştir. Osmanlı devletinde ilk vakıf kurucusu Orhan Gazi olmuştur. Onun 1324 yılı Mart ayında (724 Rebiülevvel) Mekece’de vakfettiği hankahın tevliyetini verdiğiine dair vakfiyedir (Işık,

2009: 1-2). Günümüzde modern devletin yüklendiği kamusal hizmetlerin neredeyse tamamı Osmanlı'da vakıflar yürütmüş, sahip oldukları maddî imkânlarla rağmen “hayr u hasenat kültürüne” katkıda bulunmayanlara toplum tarafından iyi gözle bakılmamıştır (<http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=3>, erişim tarihi: 07.05.2013).

Osmanlı vakıf sistemi sivil toplum sistemi olsa da devletin denetimi dışında değildir. Nezaret kurumunun bu denetimi sağlamadığı vakıf sisteminde, özellikle büyük vakıflar sadrazam, şeyhülislam, baş defterdar, kadı, enderun, daru's-saade, ve babü's-saade ağaları, iç hazinedar başı, nakibu'l eşraf gibi devlet görevlilerinin nezareti altında bulunmamaktadır (Soyer Zeyrek, 2007: 39).

2.2.3.1.1. Osmanlı İmparatorluğunda Vakıf Faaliyetleri

Günümüze kadar kurulmuş binlerce vakıf daima devletin yükünü omuzlamış sağlık, eğitim, öğretim, sosyal hizmetler, spor, iktisadi tesisler, sanat gibi pek çok alanda ayırım yapmaksızın toplumun her kesimine ulaşmayı, sorunlara çözüm getirmeyi başaramışlardır (Ataseven vd., 1999: 22).

Osmanlı vakıf sisteminin ebedilik ilkesi ile birlikte dokunulmazlığa da sahip bulunması, Osmanlı imar sistemini vakıf sistemi ile birleştirmiş, imar ve şehircilik konusunda hayır sahiplerinin yapı kurmalarına daha fazla cesaret ve güvence vermiştir (Keleş, 2001: 178).

Yapılan hesaplara göre, *sancak* denilen 300 idari biriminden her birisinde takriben bine yakın vakıf bulunan Osmanlı Devleti'nde vakıfların genel bütçesi, devlet bütçesinin üçte birine ulaşmaktaydı. Belirtilen kıymet hükümlerini benimseyen kişiler, hiçbir zorlama karşısında kalmaksızın kendi istekleriyle, kendi öz mallarından, devlet

bütçesinin üçte biri kadar bir geliri kamu hizmetlerine aktarabilmekteydiler (Yediyıldız, 1999: 10).

Yönetim, savunma, adalet ve güvenlik gibi kamusal hizmetleri merkezi yönetim ve eyalet yönetimleri sağlarken, sağlık, eğitim, din, bayındırlık ve diğer alanlardaki tüm hizmetleri ise vakıf müesseseleri sunmuştur. Görüldüğü gibi vakıf müesseseleri dini bir kurum olmanın yanında belediye hizmetlerini de gerçekleştiren sosyal ve dini bir kurumdur. Vakıf bu yüzden yalnızca dini bir görevi yerine getirme amacı dışında, sosyo-ekonomik sorunların çözümü amacını da yerine getirme bakımından Osmanlı dünyasının en önemli kurumlarından biridir (Buluş, 2008: 28). Hatta bu müessese alabildiğine ilerleyerek İslam hukukunun en zengin ve orijinal müesseselerinden biri belki de birincisi haline gelmiştir (Yüksel, 1999: 49). Burada dikkat edilmesi gereken nokta yapılan iyiliğin bir defaya veya muayyen bir zaman olmamasıdır. Vakıf da esas, iyilik ve hayır fikrinin ebediyetidir (Kunter, 1938: 105).

2.2.3.1.1.1. Dini Faaliyetler

Arapça bir kelime olan cami, toplayan veya bir araya getiren anlamına gelmektedir. Önemi şehir mimarisine de yansıtan camiler aynı zamanda mahallenin merkezi görülmesi camilere sosyal bir yapı olma özelliğini kazandırmıştır. Camilerin etrafına sebil, imaret, medrese, kütüphane binaları da eklenmiştir. Bu haliyle bunlar külliye meydana getirir ve nerdeyse yeni bir mahallenin kurulmasına yardım etmiştir. Önemi dolayısıyla Osmanlılar döneminde geliri cami ve görevlilerine tahsis edilmiş sayısız vakıf vardır (Işık, 2009: 4). Camilere ek olarak manastır, mezarlık ve cenaze faaliyetleri için yerler gayrimüslimlere tahsis edilmiştir (Kahf, 1998: 11).

2.2.3.1.1.2. Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri

Vakfiye gelirine göre değişmekle beraber çoğunun bir muallimi, bir kalfası, bir de hademesi bulunmakta ve ücretleri vakıf gelirlerinden ödenmiştir. Varlıklı kimselerin ve özellikle devletin yüksek dereceli memurları tarafından kurulan vakıfların gelirleriyle varlığını sürdüren medreselerin şehir halkına ayrıca bir yük getirmediği görülmektedir. Okul kurumlarının dışında kütüphanelerin de vakıflara bağlı olarak faaliyet gösterdikleri bilinmektedir (Buluş, 2008: 30). Vasıflı ve vasıfsız çalışanlar için geniş istihdam olanakları sağlanmış ve onlara düzenli satın alma gücü aktarılmıştır (www.turkishculture.org, erişim tarihi: 05.12.2013).

Osmanlı döneminin ilk medresesi 1330 yılında Orhan Gazi tarafından İznik'te açılmış, Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un fethi ardından Sahn-Seman medreselerini kurmuştur. İstanbul devlet merkezi olduğu gibi, ilim merkezi haline de gelmiştir. 19 yüzyıla kadar İstanbul'da bulunan medrese sayısı 500'ü aşmıştır (Işık, 2009: 3).

2.2.3.1.1.3. Sosyal ve Kültürel Faaliyetler

İnsanlığı yükseltmek ve hayatı güzelleştirmek için (Kunter, 1938: 108) sosyal ve kültürel hizmetler önem arz etmektedir, Bu alanda verilen hizmetlerle sosyal dayanışma ve kaynaşma sağlanmıştır.

Kervansaraylar, han, hamamlar, imarethane veya aşevleri, kör evleri, yurtlar vakıflar tarafından yaptırılmıştır. Vakıf külliyele etrafında gelişip şekillenen şehirler, vakıf köprüler ve yollarla birbirine bağlanmıştı. Bu yol şebekelerinin her menzilinde yer alan vakıf kervansaraylar, dünyanın şimdiye kadar gerçekleştirdiği en medeni ve insani müesseseleri arasında belki de ilk sırayı alabilmektedir (Işık, 2009: 5).

2.2.3.1.1.4. Sağlık Faaliyetleri

Sağlık hizmeti veren Darüşşifaların hepsi genel hastane niteliğinde akıl hastalıkları dahil çeşitli hastalara şifa dağıtmışlardır. Bir kısım darüşşifalar, sağlık hizmeti yanında tıp eğitimi vererek hekim yetiştirmiştir (Ataseven, 1984: 28). 15.yüzyıla kadar nadiren uzman hekim çalıştıran Avrupa hastaneleri İslam dünyasından, özellikle Selçuklulardan etkilenmiştir. 13-15. yüzyıl arasında İslam hastaneleri İtalya ve Fransa'daki hastanelerden daha iyi teşkilatlanmış ve standartları daha yüksektir. Vakıf biçimindeki kurumlar Batı'da daha çok 20. yüzyılda oluşturulmuştur (Akkuş, 2010: 27).

Ayrıca ağır olmayan hastaların eğlendirilmesine yönelik faaliyetleri olan vakıflar da bulunmaktadır (Kahf, 1998: 11).

2.2.3.1.1.5. Ekonomik Faaliyetler

Vakıflar, ülke ticaretine ve ekonomik hayatın gelişmesine olumlu etkileri olan bir müessesedir. Şehirlerde vakıf ticaret hanları bulunmakta ve şehirlerarası yollar, önemli stratejik mevkilere kervansaraylar yaptırılarak sürekli işler halde tutulmuş, böylece yolcu ve tacirlere yol güvenliği ve konaklama imkânı sağlanmıştır. İktisadi açıdan, vakıf müessesesinin, asırlar boyunca insanların mal varlıklarını belirli amaçlarla toplum yararına tahsis etmesiyle doğmuş ve gelişmiş olduğu dikkat çekmektedir (Bayartan, 2008: 162).

2. 2.3.1.1.6. *Şehircilik Ve Bayındırlık Faaliyetleri*

Yol, köprü, kanal, bent, çeşme, kaldırım gibi faaliyetlerin yapımı ve tamiri vakıflar tarafından yürütülmüştür. Günümüzde belediye hizmetleri içinde yer alan yol, su, temizlik, sokakların aydınlatılması, park ve bahçelerin düzenlenmesi ve bakımı gibi hizmetler vakıfların hizmet alanı içinde yer almıştır. Bazı hayır sahipleri kurdukları vakıflarla "kandilciler" tutuyor, yine vakıf geliri ile kandil ve yağ alarak sokakları aydınlatmıştır (<http://www.osmanlimedeniyeti.com>, erişim tarihi:15.12.2013).

2. 2.3.1.1.7. *Askeri Hizmetler*

Kale, istihkam, gemi ve top yapımı, dökümhane, saraçhane, baruthane, kılıçhane vakıfları, deniz ve kara harplerinde üstün başarı gösterenlere yardım vakıfları, top arabalarını çekmede kullanılan atların satın alınması ve yetiştirilmesi amacına yönelik vakıflar askeri alanda hizmet vermiştir. Aynı zamanda askerlerin spor ve talim yapabilmesi için spor medyaları kurulması, yüzücülüğü, koşuculuğu, at kullanması, ok ve cirit atmayı teşvik eden vakıflar vardır (Işık, 2009: 6).

2.2.3.1.1.8. *Diğer Faaliyetler*

Vakıf yapanların arzuları ve şartları ne ise, bir medeniyetin ne kadar inceldiğinin üstünleştiğinin şaşmaz göstergesidir. Gerçekten borçlu olup hapse düşenleri kurtarmak için kurulan vakıflardan tutunuz da, köle azat etmeyi, ellerindeki şişeleri kıran hizmetçilerin dayak yememesi için kendilerine şişe almayı vazife bilen vakıflara rastlanmaktadır (Göze, 1984: 20). Hastalara evinde bakım hizmeti sunan, hasta haklarını

koruyan, doktorların güzel huylu olmasını isteyen, yaşlı fakirlere evde bakım hizmeti sunan, boğazda temiz hava aldırın, kadın sığınma evi kuran, israfı önleyen, ilkokul hocalarına tütünü yasaklamayı görev edinen çok çeşitli alanlarda faaliyette bulunmuş vakıflar bulunmaktadır (Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2012: 16-112).

Vakıflar büyük sanat eserlerinin, hat, taş, ağaç, maden işçiliği, tezhip, çini, kitap, cilt, ebru gibi sanat dallarının gelişmesine, şaheserler verilmesine katkı sağlamışlardır (Işık, 2009: 6). Sadece insani değil, her canlıyı koruma altına alan Türk Vakıf ruhu, 15. yüzyıldan itibaren kuşlar için de köşkler yapmaya başlanmasına aracı olmuştur. "Kuş Sarayı" da denilen bu vakıf "Kuş Evleri"nin bazıları, minareleri, yüksek kenarlı kubbeleri, hilal biçimindeki alemleriyle birer selâtin camiini andırmakta ve olağanüstü işçilikleriyle dikkati çekmektedir. Bu kuş evlerini büyük bir ilgiyle gözleyen Avusturya Sefiri Busbeck, 1550'lerde şöyle yazmaktadır. "Türkiye'de herşey insanileşmiş, her katı yumuşamıştır. Hayvanlar bile" (<http://yunus.hacettepe.edu.tr>, erişim tarihi: 12.07.2013). Sokak hayvanlarına ekmek veren, hayvanlara mera açan, güvercin hane yaptıran, leylekleri koruyan, ipek böcekçiliğini geliştiren vakıflar da bulunmaktadır. Vakıflar insan ve hayvanlara hizmet etmekle beraber doğayı da ihmal etmemiştir. Çevre ve ormanı koruyan, tarım alanlarını ıslah eden, tohum saklayan, sakız ağacı ve nehir kenarlarına söğüt diken vakıfların da olduğu bilinmektedir (V.G.M.Y., 2012: 14-107).

Vakfiyeler kim bilir daha neler neler ile doludur. Bütün vakfiyeler incelense ve "şart-ı vakıf" olarak neler belirtilmiş bir elden geçirilip tasnif edilse, medeniyetimizin nur yüzü kör gözleri bile kamaştıracak şekilde ortaya çıkacaktır (Göze, 1984: 20).

2.2.3.1.2. 17. Yüzyıl Anadolusunda Vakıf Faaliyetleri

17. yüzyıl, klasik Osmanlı toplumu için önceki dönemlerden farklı özellikler gösteren ve değişik içerikte olayların yaşanmaya başladığı bir yüzyıl olmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti bu yüzyıla girerken rakibi olan Batı dünyasına karşı artık saldırı pozisyonunda değildir, aksine savunma pozisyonuna geçmiştir (Gökbunar vd., 2010: 73).

17. yüzyılda da Osmanlı şehirlerinin tamamı aynı biçimde, hayrat ruhu ile kurulmuş ve geliştirilmiştir. Bu dönemde hayrat, Allah ve insan sevgisinden kaynaklanan, insanı dayanışma ruhu içinde iki dünya saadetine kavuşturan her türlü davranış ve eser olarak algılanmış ve uygulanmıştır (Yediyıldız, 1999: 12).

Evliya Çelebi, 17. yüzyıldaki Osmanlı vakıf eserler hakkında, "...ben elli yılda 18 padişahlık ve krallık yere seyahat ettim, hiçbir yerde bu kadar hayrat görmedim" diye yazmıştır (<http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=3>, erişim tarihi: 07.05.2013).

17.yüzyıl vakıf faaliyetlerini aydınlatmasına döneme ilişkin sayısal veriler yol gösterici olacaktır. Bu bağlamda öncelikle vakıf gelirlerinin kaynakları ve bu kaynakların hangi hizmetlere, hangi oranda tahsis edildiği üzerinde durulacaktır. Vakıf kuranların hangi sınıf mensuplarından ne oranda oluştuğu ve kadın vakıflarının 17.yüzyıldaki önemi belirtilecektir.

17. yüzyıl Osmanlı vakıf gelirlerinin %12 ile %15' i arasında değişen bir oranda, kaynağını devlet gelirlerinden aldıkları paylar oluşturmaktadır. 17. yüzyılda Türkiye bölgesinde tesis edilen 313 vakfa ait gelirlerin %51' i gayrimenkul gelirlerden, %49' u ise faiz gelirlerinden oluşmaktadır. Ayrıca bu gelirlerin %81' i şehirlerden, %19' u ise kırlardan elde edilmektedir. Şehirlerden sağlanan gelirin ise %44' ü mesken

gelirlerinden, %41' i ticari mekan gelirlerinden, %15' i de imalathane ve ziraat gelirlerinden ve çeşitli gelirlerden oluşmaktadır. Elde edilen gelirlerin %17' si yönetim ve onarım giderleri gibi iç hizmetlere, %33'ü dini hizmetlere, %7' si eğitim hizmetlerine, %6' sı sosyal hizmetlere, %36' sı ise vakıf kurucularının ailelerine ve akrabalarına tahsis edilmiştir (Yavuz, 2007: 43).

17. yüzyılın ortalarına ait H.1072/1661-62 bütçesinde tüm Osmanlı ülkesinin geliri yaklaşık 2 milyar 400 milyon akçe olarak kaydedilmektedir. Bu gelirden yaklaşık 582 milyon akçesi İstanbul ve merkez geliri olarak kaydedilmektedir. Dolayısıyla bütçenin dörtte üçü tımar ve vakıf düzenine tabi olanlar için sarf edilmektedir. 17. yüzyılda % 15,97' sinin, 18. yüzyılda % 26. 80' inin ve 19. yüzyılda ise % 15,77' sinin vakıfların elinde olduğu ifade edilmektedir. Vakıflarda istihdam edilen ve dolayısıyla vakıflardan maaş alanların sayısındaki değişimler aynı zamanda vakıfların ekonomideki ağırlığının değişmesini tespit için kullanılmaktadır (Buluş, 2008: 27).

Vakıf kuranların genelde askeri sınıf mensuplarından oluştuğunu rahatlıkla söylenebilir. Örneğin 17. yüzyılda Türkiye'de tesis edilmiş, kurucusunun unvanı belli 1156 vakfın %99 'a yakın bir bölümü askeri sınıfa veya onların yakınlarına aittir. Bu vakıfların %1,81' lik bir bölümü padişahlar, %14,35' i divan-ı hümayun ve saray mensupları, %53,28' i idari hizmetleri yürüten görevliler oluşturmaktadır. %10,2' si bey kızı, zevcesi, paşa validesi, zevcesi, kerimesi gibi kadınlar, %9,16' sı ilmiye grubu, %7' si tarikat erbabı, %3,37' si ilmiye ve tarikat mensupları, %0,8' i ise reaya tarafından kurulmuştur. Öte yandan, kurucusunun unvanı belirtilmeyen 507 vakıf da hesaba katıldığında, kadınların oranının %30' lara, reayanın oranının ise %10' lara çıktığını görüyoruz (Yüksel, 1990: 366).

17.yüzyılda tesis edilen kadın vakıfları ise diğere dönemlere oranla %30 gibi yüksek bir orandadır. Nedeni ise dönemin Osmanlı tarihinde “kadınlar saltanatı” olmasında aranabilir; çünkü bu kadın vakıf kurucularının çoğunluğu (% 90’ı) Osmanlı yönetici ve üst düzey şahısların eşi, kızı veya annesinden oluşmaktadır; çok azı sıradan kimselerdir (Yüksel, 1999: 51-52).

2.2.3.2. *Günümüzde Vakıflar*

Toplumun ihtiyaçlarını karşılayan mekanizmalar ne kadar güçlü ve güvenilir olursa, toplumun düzen ve dirliği de o kadar uzun ömürlü olur. Bir ülkenin tüzel kişiliği olan resmi ve özel kurumlara, sivil toplum örgüt ve birliklerinin ve birimlerin sağlam ve sağlıklı bir şekilde işletilmesi son derece önemlidir. İşte bu kurumların başında vakıflar gelmektedir (Arıöz Bozkuş, 2009: 15). İnsanların birlikte olmaları, yaşamın temel amaçlarından olan yardımlaşma ve dayanışma duygusudur. Türk milletinin sahip olduğu tarihi ve kültürel mirasın en önemli kaynaklarından olan vakıflar, tarihi kökleri İslam hukukuna dayanan yardım ve hayır müesseseleridir (Özaydın, 2003: 1).

Sosyal Hayatımızda önemli bir yeri olan Vakıflar, Osmanlı’dan günümüze kadar kadın-erkek, Müslim-gayri Müslim tüm insanlığa yönelik sosyal amaçla hizmet etmek için meydana getirilmiş olan kuruluşlardır (Akın ve Anıl, 2009: 85). Osmanlı İmparatorluğu döneminde altın çağını yaşayan vakıflar, Cumhuriyet döneminde, güçlerini büyük ölçüde yitirmiş olmalarına karşın, önemli kurumlar olma özelliğini korumuştur. 1924 yılında kurulmuş olan Vakıflar Genel Müdürlüğünün çalışma sahası 1970 yılında yapılan değişiklikler ile sınırlı, ticari ve eğitim sahalarında ekonomik teşebbüs ve yatırımlara girme imkânı ile genişletilmiştir. Böylece kurum, uzman bir kimlikle eski vakıfları yönetmek, bazı sosyal hizmetler ile gelir artırıcı ekonomik

faaliyetlerde bulunmak ve mülhak vakıflar ile cemaat ve esnafa ait vakıfları kontrol etmek ve yeni kurulan vakıfları denetlemek görevleri ile yükümlü kılınmıştır (Özaydın, 2003: 5-6).

İktisadi faaliyette bulunan işletmeler amaçlarına göre kâr amacı güden ve kâr amacı gütmeyen işletmeler olarak ikiye ayrılmaktadır. Kar amacı gütmeyen, diğer bir ifadeyle, yapmış oldukları faaliyetler sonucunda kazanç paylaşma amacı gütmeyen işletmeler ise, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda yer alan hükümlere göre kurulur ve faaliyet gösterirler (Yalçın: 33). Türk Medeni Kanunu'nun 101.inci maddesinde; "Vakıflar, gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal topluluklardır." şeklinde tanımlanmıştır (Akın ve Anıl, 2009: 85).

Cumhuriyet öncesi kurulan eski vakıflar ve Cumhuriyet sonrası yeni vakıflar olarak ayrıma tabi tutulabilir. Cumhuriyet öncesi kurulan vakıflar şu şekilde üç kısma ayrılabilir:

a)Mazbut Vakıflar: Kurucuları ve mütevellileri ölmüş, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilen vakıflardır.

b)Mülhak Vakıflar: Kurucularının çocukları ve mütevellileri tarafından yönetilen fakat Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gözetilip ve denetimi yapılan vakıflardır (Erdem, erişim tarihi: 29.11.2013).

c)Azınlık (Cemaat) Vakıfları: Cumhuriyet öncesinde gayrimüslim Türk vatandaşlarının oluşturduğu hayır kurumlarıdır (<http://www.vgm.gov.tr/sayfa38>, erişim tarihi: 26.01.2014).

Cumhuriyet sonrası kurulan kurulan Yeni Vakıflar; Cumhuriyetin kurulmasından sonra, şahısların isteği üzerine, bağımsız mahkemeler tarafından kurulup, Vakıflar Genel M¼d¼rl¼đ¼ tarafından kuruluş senedine uygunluk yön¼nden denetlenen vakıflardır (<http://www.vgm.gov.tr/sayfa.39>, erişim tarihi:26.01.2014).

D¼nyada ve ¼lkemizde faaliyet gösteren vakıflar, sivil toplum kuruluşları olarak ifade edilmektedir. G¼n¼ll¼ sivil kuruluşlar ya da sivil toplum kuruluşları olarak tanımlanan vakıflar, temelde g¼n¼ll¼l¼k esasına dayalı ve kar amacı g¼tmeyen toplumsal amaçlı kuruluşlardır (Erol, 2007: 341).

G¼n¼m¼z bilgi ve teknoloji çağında, vakıflar modern kurumlar yanında yerlerini alarak önemini sürdürmektedir. Modern toplumlarda devlet, küç¼lme yanlısı fikirler ve üzerine düşen görevlerin artması nedeniyle kamu hizmetlerinin tamamını sağlayamaz duruma gelmiştir. Bu boşluk vakıflar aracılığı ile doldurulmaya çalışılmıştır. Vakıf kurumu, g¼n¼m¼z dünya ekonomisinde üç¼nc¼ sektör olarak yerini almaktadır (Özaydın, 2003: 1).

3. VAKIF MUHASEBESİ

3.1. OSMANLI İMPARATORLUĞU MUHASEBESİNE GENEL BAKIŞ

Hisap kelimesinden gelen muhasebe, hem kişisel davranışların hesabı hem de birey ve bilinen teşkilatlar tarafından gerçekleştirilen muhasebe anlamındadır (Napier, 2009: 123).

Muhasebe, tarihte medeniyetlerin en önemli delillerinden biridir. Tarihte nerede ileri bir medeniyet tespit edilse orada önemli muhasebe uygulamalarının var olduğu görülmektedir. Muhasebe, tarih boyunca hak, hukuk, adalet ve düzen gibi kaygıların ağır bastığı devlet ve toplumlarda görülmüş, kişi ve kurumlarda sorumluluk duygusu ve hesaplaşma ihtiyacının yansıması olmuştur (Can ve Esen, 2007: 1). Muhasebe tarihi, her ülkenin kültürel hazinesini oluşturacak nitelikte dokümanlara sahiptir. Bu husus, muhasebe tarihinin kültürel yanını oluşturur. Ve araştırmaların kültürel boyutunu ortaya koyar (Güvemli ve Aslan, 2009: 34).

Osmanlı Devleti ve onun yönetim sistemi, günümüz dünyasından çok geri olduğu bir dönemde, üç kıtaya yayılan geniş bir coğrafyada çok farklı kültürlerle sahip insanları yönetme becerisinde bulunmuştur. Böylesine büyük bir organizasyonun devamlılığı da elbette kendi tesis ettiği sistemlerin mükemmel çalışmasıyla yakından ilgilidir (Can ve Esen, 2007: 4).

Başta şahıs hukukuna ve emanet kavramına büyük önem veren İslamiyet, yayıldığı bölgede bu hakları koruyacak muhasebe esaslarını derhal bulmuştur. Zira kişi hakları ve emanet kavramlarının titizlikle riayet edilebilmesi sağlam bir muhasebe

sisteminin varlığını gerekli kılmaktaydı. Nitekim muhasebe de, bu haklara riayet edilmesini sağlayan en önemli araçlardan biri durumundadır (Can ve Esen, 2007: 2)

Muhasebe tarihi çalışmaları çok eski dönemlere gitmemesine rağmen muhasebe uygulamalarının oldukça eski döneme dayandığı bilinmektedir. Türklerde muhasebeye dönük hesap düzeni ile ilgili ilk yazılı yapıt Karahanlılar döneminde yazılan Kutadgu Bilig'tir. Osmanlı Devletinde ise defterdarlıklar kanalıyla devletin gelir ve giderleri kayıt altına alınmıştır (Ertaş vd., 2013: 74).

İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı Arşivinde, Osmanlı Devleti'ne ait henüz 60 milyonu tasnif edilmiş, toplam 110 milyon belge bulunmaktadır. Türkiye'nin en büyük dünyanın ise sayılı arşivlerinden biri olma özelliğine sahiptir. Bu arşivdeki belgelerin yaklaşık 45 milyonu muhasebe belgelerinden oluşmaktadır. Osmanlı'nın belgeleri, yüzlerce yıl saklama alışkanlığı, dünyaya paha biçilmez bir tarih belgesi hazinesi armağan etmiştir (Özerhan, 2013: 90).

Osmanlı kayıt kültürü, batı ülkelerinden farklı yapıdadır. Bu farklılıkları aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:

Batı ülkeleri, özel girişim ve dini kuruluşlar ağırlıklı bir kayıt kültürüne sahiptir. Türkler ise devletçi bir kayıt kültürüne ve vakıf yapısı altında bir kayıt kültürüne sahiptir.

Osmanlıca, Arap harfleriyle sağdan sola yazılan bir yazıdır. Osmanlı'nın devlet muhasebesinde kullandığı Merdiven Yöntemi de bu yazının özelliklerine göre gelişmiş bir yöntemdir. Ve çift yanlı kayıt yöntemi soldan sağa yazı kültürüne göre gelişme göstermiştir.

Üçüncü farklılık ise ticaret kuralları ve anlayışında kendini gösterir. Batı ülkeleri kapitalizmin çeşitli evrelerini yaşarken, Osmanlı İslamiyet'in Şeriat kuralları

çerçevesinde yönetilmesidir. Bu anlayış farkı Türklerin, Cumhuriyete kadar batı ticaret kültürünü benimsemeye güçlük çekmelerine neden olmuştur (Güvemli ve Aslan, 2009: 31-32).

İslam muhasebesi ilk olarak dini anlamda kullanılmıştır. Hesabın kavramları Kur'an ve sünnette, İslam: itaat ya da teslim olma, tanrıyı anlatma anlamındadır. Bu itaat hayat boyu dini gerekliliklere bağlılığı ifade etmektedir. Bu durum günümüz batı toplumlarından daha geniş muhasebe kavramlarının varlığını gösterir. Allah Kur'an da hesaplarda dikkatli olunması gerektiğini ve Ahiret günü insanların hayatları boyunca yaptıkları her şeyden hesaba çekileceğini bildirir. Kur'an da hesap kavramı ve türevleri 80 den fazla yerde görülmektedir (Napier, 2009: 123).

3.1.1. Osmanlı İmparatorluğunda Uygulanan Muhasebe Sistemi

Osmanlı muhasebe sisteminin temel özelliği, kayıtlarda gösterilen titizlik ve disiplindir. Yapılan kayıtların doğruluğu üç kez kontrol edilir, tutulan defterlerin bir nüshası tahrir yapılan sancakta, diğeri başkentte saklanırdı. Tahrir defterleri siyakat yazısı ile yazılır ve merdiven yöntemi ile kayıt altına alınmıştır. Siyakat yazısının kullanılmasının, Osmanlı muhasebe sisteminde siyakatin herkes tarafından okunamaması sebebiyle güvenli bir yazım şekli olması ve noktasız (harekesiz) olduğu için hızlı yazılabilmesi ve bu sayede tahrir kayıtlarında pratik olması gibi iki önemli katkı sağlamıştır (Can ve Esen, 2007: 14).

3.1.1.1. Merdiven Yöntemi

Osmanlı İmparatorluğunda yüzyıllar boyu devletin bütün kurumlarında muhasebe yöntemi olarak Merdiven Yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, bir Arap İslam Devleti olan Abbasi (750-1258)' de ilk olarak başlamıştır, sonra İlhanlılar (1250-1340) da gelişmiş ve Osmanlı Devleti (1299-1922)' de olgunlaşmış bir devlet muhasebesi yöntemidir (Güvemli ve Güvemli, 2006: 1).

Merdiven Yönteminin geliştiği Üç Ortadoğu Devletinin ortak özellikleri: Devletler hemen hemen aynı coğrafyada yer almış ve. Bu devletlerde İslam kültürü hakim olmuştur. Mali yönetiminde ise Arapça ve Farsça kültürleri etkin olmuştur. Sayılan ortak özellikler, benzer bir muhasebe yöntemi sonucunda etkili olmuştur (Güvemli ve Güvemli, 2007: 4-5).

İlhanlı devleti tarafından uygulanan muhasebe sistemi, sadece muhasebe doktrinler hakkında ve bazı kitaplar ile Batı Avrupa'nın sınırlı bir alanında bilinmektedir. 600 yıl boyunca devlet muhasebe uygulamalarında çoğunlukla kullanılan "Merdiven Yöntemi", bilinmemektedir. Bu bilgi eksikliğinin nedeni Osmanlılar tarafından yayınlanan herhangi bir doktrin kitabının olmamasından kaynaklanmaktadır (Güvemli, 2000: 7).

Coğrafi olarak, "İslam Muhasebesi" Kuzey Afrika ve Sahra Çölü Güneyinin büyük kısmını, Orta Doğu, Osmanlı imparatorluğu Bölgesi, Hindistan'ın bir kısmı, Güney Doğu Asya'nın, Endonezya ve Eski Sovyetler Birliği'nin büyük kısmını kapsamıştır. 8. ve 15. Yüzyıllar arasında İspanya'nın çoğunu bununla birlikte Balkanları kapsamıştır (Napier, 2009: 124).

Merdiven Yönteminin temel özelliklerini aşağıda toplanan veriler ışığında sayılabilir:

- Devletçiliğin egemen olduğu ülkelerde devlet muhasebesinde kullanılmıştır.
- Devletin gelirleri ve giderleri için vergi gelirlerinin toplanması ve harcanması temeline dayanmaktadır.
- Vergi gelirlerinin eyaletlerden alınması her eyaletin toplam vergi gelirlerinin ve vergi türlerinin alt alta yazılarak toplanması biçiminde gerçekleşir.
- Harcama türleri ve tutarlarının alt alta sıralanması esastır.
- Yöntemde muhasebenin tahakkuk esasına göre çalışması esastır. Fakat tahakkuk maddesi yapılmadan işlemlerin yürütüldüğü bilinmektedir. Tahakkuk tutarı başka bir yerde takip edilmektedir.
- Sistem hem miktar hem de tutar yazmaya uygun bir yapıdadır.
- Devletin bir yıllık gelirlerinin tek bir kayıt ile yapılmasını sağlar (Erkan vd., 2007: 5).

Merdiven sisteminin temel doğuş noktası Miktar Usulü'nden, Tutar Usulü'ne geçmekle yaşanmıştır. Mükellefler ödeyecekleri vergiyi miktar büyüklüğü yerine tutar büyüklüğü olarak da ödeme şansına sahip olmuşlardır. Örneğin; tarım vergileri ekilen ürünün belli bir bölümünün vergi olarak verilmesi yerine bu yöntemde geçerli olmakla birlikte- vergi olarak verilecek kısmın tutar olarak da ödenmesinin de mümkün bırakılması ile gelişmiştir. Böylece mali işlemlerin kayıt altına alınması ihtiyacı iyice gelişmiş ve ister istemez bir usul, yöntem doğmuştur. Bu da Merdiven (Merdiban) Yöntemi'dir (Elitaş vd., 2008: 181).

Bu Coğrafya'da devletçilik anlayışı hakim olduğundan yöntem devletin mali hesaplarının, yani devletin gelir ve giderlerinin muhasebe kayıtlarının yürütülmesinde

ve ayrıca vakıf ve çeşitli devlet işletmelerinin muhasebe kayıtlarında kullanılmıştır (Güvemli ve Güvemli, 2007: 2).

Merdiven Yöntemi'nde çok sayıda defter tutulmuştur. Bunlar;

Ruznamçe (Yevmiye Defteri): Vuku bulan hadiselerin tespitinde, kendisine her gün ihtiyaç duyulan bir defterdir. Alınan paralar ve onların tahsis yerleri, kişilere verilen işler ve bunların esasları, işlerin ve ihtilafların neticelenmesi, dava ve muhakeme safhaları, kişi ve haberlerin gönderilmesi ve diğer yazılması gereken hususlar, tespit edilebilmeleri için, yevmiye defterine kaydedildiği defterdir (Otar, 2005: 98).

Defter-i Avarece: (Büyük Defter): Vergi ile mükellef yerlerine göre düzenlenmiş listedir (Elitaş v.d., 2008: 120).

Defter-i Muferridan: Vergi veren ilçe, sancak, devlet arazileri ve illeri izlemek için kullanılan defterdir (Erkan vd., 2013: 5).

Tevcihat (Masraf izleme defteri): Tahvilat (kişi hesaplarını izleme defteri), Defter-i Camiü'l Hesap (devlet gelir ve giderlerinin yıllık olarak bir araya getirildiği defter), Defter-i Kanun (Devlet vergilerinin tanıtıldığı kitap) adlı kayıt defterleridir (Aydemir ve Erkan, 2011: 113). Bu defterle birlikte Defter-i Asl: Vatandaşların yıllık vergi ve yaşam koşulları hakkında bilgi verir. Muhasebe-i Hazine ve Koli Defteri: ülkenin tüm hazinelerini kapsayan defterdir (Erkan vd., 2013: 5).

Arşivdeki muhasebe defterleri incelendiğinde önce günlük defter kayıtlarının yapıldığı sonra kayıtların bu defterden, büyük defter niteliğindeki konularına göre ayrılmış deftere aktarıldığı görülmektedir (Aydemir ve Erkan, 2011: 113).

Ticari ilişkilerin kurumsallaşması için ticari işletmeye ihtiyaç vardır. İşletme büyüdükçe kişi hesaplarını aklında tutamaz ve bunları deftere kaydetmek zorunda kalır. Böylece kayıt düzeni gelişme olanağını Osmanlı'da özel kesim işletmelerinin muhasebe

kayıtlarını geliştirememelerinin nedeni, büyük işletmeleri kuramamış olmalarıdır. Başka bir deyişle sermaye birikiminin gerçekleşmemesidir (Elitaş vd., 2008: 362-363).

Osmanlı'da devletçilik anlayışı nedeniyle fazla sayıda büyük özel kesim kuruluşu yoktur. Küçük kuruluşlar da basit muhasebe teknikleriyle kayıt ihtiyaçlarını yürütmüşlerdir. Büyük özel kesim kuruluşları ise, kapitalizasyonlar dolayısı ile yabancı sermaye kuruluşlarıdır (Güvemli ve Güvemli, 2007: 2-3).

Osmanlı'da asırlar boyu muhasebe öğreti kitabı yayınlanmamıştır. Ya da bu tür bir kitap şimdiye kadar ortaya çıkarılamamıştır. Muhasebe öğretisi usta-şakirt (çırak) ilişkisi çerçevesinde gelişme göstermiştir. İlk muhasebe öğreti kitapları çift yanlı kayıt yöntemini tanıtmak amacı ile Fransızcadan 19. yüzyıl ortalarında tercüme edilen kitaplarla başlamıştır (Güvemli ve Aslan, 2009: 31-32).

Batı çift yanlı kayıt yöntemini kullanırken Osmanlı'nın merdiven yöntemini kullanmasının sosyo-kültürel nedenleri bulunmaktadır. Çift yanlı kayıt yönteminin 14.yüzyılda bugünkü İtalya'da, merdiven yönteminin ise 8. yüzyılda bugünkü Irak'ta doğduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla, çift yanlı kayıt yöntemi bulunduğu sıralarda merdiven yöntemi orta doğuda altı asırdır zaten kullanılmaktaydı (Can ve Esen, 2007: 8).

Yöntem 1879 yılında Padişah fermanı ile Osmanlı İmparatorluğu'nda yerini çift yanlı kayıt yöntemine bırakarak tarihteki yerini almıştır. Bu bilgiler, yöntemin 1100 yıllık bir ömrünün olduğunu ortaya koymaktadır (Elitaş vd., 2008: 755).

3.1.1.2. Siyakat

Sözlüklerde “siyakat” teriminin anlamı, “muhasebe kaydında kullanılan bir tür yazı, muhasebe senetlerinde belgelerinde kullanılan yazı ve divan rakamı” olarak

geçmektedir. Bir sözcük olarak ise “siyakat” in, Arapça’ dan gelen sevk, öne sürme, ileri götürme anlamına gelmektedir (Güvemli, 1995: 85).

Siyakat yazısı, arşiv belgelerinde kullanılan yazı çeşitleri içerisinde anlaşılması ve okunması en zor bir yazı stilini oluşturmaktadır. Okunmasında ciddi bir ihtisasa gerek duyulan siyakat yazısı, adından da anlaşılacağı üzere; yazılışı kelimelerin ve makamın icabına tabi, yazanın kalemi kullanımındaki insiyatifine kalmış ve siyak ve sibak karinesiyle okunabilecek bir yazı türüdür (Binark, 1994: 4). Önceleri, muhasebede kullanılmak üzere çok kısaltılmış ve noktasız yazı şekli (stenografik yazı) için verilen siyakat ismi, zamanla, özellikle rakamlar ve daha sonra da muhasebe manasını kazanmıştır. O kadar ki muhasebe kitaplarında isim olarak dahi kullanılmıştır: “Şems us-siyak = Muhasebe Güneşi”, “Bahr us-Siyak = Muhasebe Denizi”, “Kitab us-Siyaka = Muhasebe Kitabı”... gibi birçok İslam devletinde muhasebe kayıtlarında kullanılan siyakat yazısı bu nedenle bir ilim dalı olarak değer görmüş ve ilm-i siyakat olarak adlandırılmıştır (Aydemir ve Erkan, 2011: 116).

Siyakat yazısı ve siyakat rakamlarının ne zaman ortaya çıktığına dair kesin bilgi bulunmamaktadır. Ancak hicri birinci asırda Müslümanlar tarafından kabulüne ve uygulanmasına başlanan defter tutma yöntemi ile birlikte genişleyen topraklara yayılarak İslâm ülkeleri arasında yerleşmiş olduğu tahmin edilmektedir (Binark, 1994: 10).

Osmanlı devleti mali defterlerde siyakat yazısı ve siyakat rakamı kullanmıştır. Siyakat yazısı herkesin okuyamayacağı ancak uzmanının okuyabileceği bir yazıdır. Bu da mali konularda hile yapılmaması için iyi bir önlemdir (Elitaş vd., 2008: 216) . Siyakat yazısında bir harf bazen bir kelimeye bazen bir cümleye hatta bazen de bir terime karşılık gelebilmektedir. Osmanlıca, Arapça ve hatta Farsça biliyor olmanın dahi

çoğu zaman okuyup anlamaya yetmediği özel uzmanlık gerektiren muhasebe dilidir (Güvemli, 1995: 92).

Bu özel yazı türü hem devasa veri ve bilgilerin çok daha kısa zamanda ve kolaylıkla, karmaşıklığı önleyecek ve az yere çok bilgi sığdıracak şekilde kayıt altına alınmasına imkan tanırken hem de ilgili olmayan kimselerin okumasını ve anlamasını önleyerek bir çeşit gizlilik ve güvenlik önlemi anlamına gelmektedir. Ayrıca, mali konularda hile yapılmasını önlemeye yönelik tedbirdir. Dolayısıyla siyakat yazısını amacına uygun biçimde kullanabilmek veya bundan istifade edebilmek için bu konuda ihtisas yapılmış olması gerekmektedir (Can ve Esen, 2007: 6).

Siyakat, Maliye, Defterhane ve Vakıf dairelerinde kullanılmış resmi bir yazıdır. Anadolu'ya da Selçuklular zamanında geldiği bilinmektedir. Ancak, İran yoluyla geldiği kabul edilmektedir. Siyakat Selçuklular' da vardır, ancak onlar farklı bir tarzda uygulamışlardır. Osmanlılara da onlardan değişik şekilde intikal etmiştir (Elitaş vd., 2008: 94).

3.1.1.3. Tahrir defteri

Osmanlı Devleti'nin, idari, sosyal ve ekonomik yapısı ile ilgili verileri kapsamı bakımından tahrir defterleri mevcut arşiv kaynakları içerisinde ayrı bir öneme sahiptir. Tahrir Defterleri ışığında Osmanlı Devleti' nin pek çok şehri sosyo-ekonomik yapı bakımından incelenmiştir (Demir, 2011: 1). Bu sebeple Osmanlı Devleti fethettiği topraklarda yaşayan insanların her açıdan güvenliğini sağlamak ve haklarını korumak amacıyla tahrir defterlerinde, o yerin demografik ve idari yapısını, iktisadi kaynaklarının envanterini titizlikle çıkarmış, kimlerden ne tahsil edilecek,

kimlere ne ödenecek bunu kuruşu kuruşuna hesaplayarak kayıt altına almıştır (Can ve Esen, 2007: 2).

Tahrir Defterleri Osmanlı hazinesinin en kıymetli belgeleridir. Defter şeklinde tutulmasından dolayı bu adla anılan belgeler özellikle 16. yüzyıl içinde birinci kaynak durumundadır. Bugün her biri ayrı birer devlet olan 30 kadar ülkenin nüfus ve ekonomik yapısını bu kadar detaylı veren başka hiçbir arşiv belgesi bulunmamaktadır. Arnavutluk, Bosna, Hersek, Kafkaslar, Lübnan, Irak gibi önemli bölgelerin özellikle 16. yüzyıldaki etnik yapılarını, ekonomik durumlarını köy köy, mezra mezra bu Defterlerden öğrenebilmektedir (Kurt, 1993: 717).

Bu kayıtlar düzenli olarak tutulup bir bölgenin fethedilmesi ardından hemen ilk tahrir yapılmıştır. Vergi gelirlerinde ki artış-azalışlar ya da yeni bir padişahın tahta çıkması gibi sebeplerle de ortalama 15-30 yılda bir yenilenmiştir. Tahrir en başta tımar sisteminin bir gereği olarak bölgedeki gelir kaynaklarının tespiti amacına dayanmaktadır. Ancak bir bölgenin tahriri oranın yalnızca gelirlerinin tespitinden ibaret değildir. Bunun yanı sıra bölgedeki vakıfların, konar-göçer teşekküllerin, piyade ve müsellemlerin ayrı ayrı tahrirleri de yapılmış ve bunlara ait defterler hazırlanmıştır (<http://tarihvedenedeniyet.org/2009/09/tahrir-sistemi-ve-tapu> tahrir defterleri, erişim tarihi: 07.04.2014).

3.1.2. Osmanlı İmparatorluğu Vakıf Muhasebesi

Osmanlı'da vakıf muhasebesi merdiven yönteminin kullandığı özel bir alandır. Vakıflar, Türk kültüründe, bir varlığın ya da bir gelirin sosyal bir amaç için kullanımını ön görmek amacıyla oluşturdukları sosyal amaçlı kurumlardır. Bu sosyal amaç dolayısıyla devlet, bu kurumların her yıl hesaplarını denetler ve gelirin harcanmasında

sosyal amaca uyulup uyulmadığını belirlemiştir (Özerhan vd., 2013: 105). Osmanlı İmparatorluğu'nda Vakıf ile ilgili muhasebe uygulaması 1490 yılından Cumhuriyetin ilk yılları olan 1928 yılına kadar yürütülmüştür (İhsan ve Adnan, 2013: 5).

Osmanlı'nın vakıf muhasebesi ayrı bir dünyadır ve yarı kamu kuruluşu niteliği taşıyan vakıf kurumu, ayrı bir muhasebe anlayışının uygulama alanı olmuştur. Bu materyallerin de üzerinde muhasebe işlevleri açısından yeterli çalışma yapılmamıştır. (Güvemli ve Aslan, 2009: 38).

Vakıf muhasebesi Osmanlı İmparatorluğunda vakıfların yönetiminde yaygın olarak kullanılan ve özellikle mütevellinin hesaplardan emin olması açısından çok önemlidir. Muhasebe kaydı sultanın komisyonu tarafından vakfın başarısını ölçmek için kullanılmıştır. Böyle bir kaydın hazırlanmasının Mütevellinin öncelik ve zihnine bağlı olmasına rağmen vakıf varlığının kötüye kullanılmasını engelleyen bir uygulamadır. (Masruki ve Shafii, 2013: 2-3). Vakıflar her mali yılsonunda bir ana muhasebe defteri yazılarak denetlenmesi için kendilerinden sorumlu nezaret makamına göndermişlerdir (Orbay, 2011: 129).

Vakıf muhasebe defterleri, vakıfların gelir ve giderlerinin kaydedildiği defterlerdir. Bu defterler, vakıfların iktisadî durum ve faaliyetlerinde zamanla meydana gelen değişimleri ve kurumsal gelişim tarihlerini ortaya çıkmasını sağlayacak bilgiler içermektedir. Yine muhasebe defterlerine dayalı olarak vakıfların iktisadi ve kurumsal gelişimleri belirli bir dönemdeki iktisadi konjonktür ve sosyal şartlar ile birlikte değerlendirildiğinde iktisadi ve sosyal tarih açısından dikkate değer sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır (Gökmen, 2012: 86).

Vakıfların muhasebe defterleri hem onların mali tarihlerini çalışmak hem de kurumsal tarihlerini, fiili işleyişlerini görmek açısından en zengin arşiv malzemesidir.

Muhasebe defterleri vakfin sattığı veya satın aldığı başta gıda malları olmak üzere birçok malın piyasa fiyatlarını ihtiva ettiklerinden yerel fiyat hareketlerini tespit ederek iktisadi tarih çalışmalarında kullanmak açısından da değerli malzemelerdir (Orbay, 2012: 67). Vakıf gelir ve giderlerinde zaman içinde ortaya çıkan dalgalanmalar vakfin büyüme veya küçülmesi ile ilgili temel gösterge olarak alınabilmektedir. Piyasaya yapılan satışlar ve vakıf ihtiyacı için piyasadan yapılan alımlar fiyat endekslerinin oluşturulmasına imkân vermektedir (Gökmen, 2012: 86).

Literatürler vakıf muhasebesi ile ilgili ortaya çıkan üç ana tema olduğunu göstermektedir. İlk olarak, vakıf muhasebesi vakıf kurumlarında daha iyi uygulama sağlamak amacıyla kurumsal yönetim için önemli bir araçtır. İkinci olarak, muhasebe uygulamaları vakıf kurumları arasında değişir, ancak yaygın bir olgu vakıf için muhasebe standartlarının yoksunluğudur. Üçüncü olarak, vakıf muhasebe standartlarına kurulmamış olması nedeniyle, vakıf muhasebe kavram ve standartları geliştirilmesi zorunlu olmalıdır (Ihsan ve Adnan, 2013: 5-6).

3.2. GÜNÜMÜZDE VAKIF MUHASEBESİ

Modern devletin yerine getirmekle yükümlü olduğu hizmetlerin yükünü, halkın sosyal yardımlaşma-dayanışma ruhuna başvurarak azaltmak amacıyla kamuya yararlı vakıfların kuruluş ve gelişmesi teşvik edilmektedir. Kamuya yararlı vakıflar lehine gerekli vergi muafiyetini tanımak ve bu tip vakıf kurmak isteyenlerin tasarruf miktarını artırmak düşüncesi ile kanunlarda da çeşitli düzenlemeler yapılmıştır (Özaydın, 2003: 5-6).

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının ülke çapında gerçekleştirdikleri sosyal yardım faaliyetlerini izlemek ve yönlendirmek ancak sağlıklı ve güvenilir mali bilgiler sağlanmasıyla mümkündür. Bu bilgiler muhasebe sistemiyle sağlanmaktadır. Dolayısıyla muhasebe, bir kuruluşun finansal durumunu yansıtan mali bilgileri üreten ve bu bilgileri ilgili kişilere raporlayan bir bilgi sistemidir (Yalçın: 33).

Vakıflar Kanunu 27.02.2008 Tarih ve 26800 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 5737 sayılı kanundur. Kanuna göre: Vakıflar, muhasebe kayıtlarını Genel Müdürlükçe belirlenen usul ve esaslara göre tutmak zorundadırlar. Tutulacak defter ve kayıtlar ile ilgili usul ve esaslar ise, 27010 Sayılı yönetmelikle düzenlenmektedir.

27.09.2008 Tarih, 27010 Sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Vakıflar Yönetmeliği, Vakıfların Muhasebesi'ne göre: Yeni vakıflar ile mülhak, cemaat ve esnaf vakıfları, muhasebe kayıtlarını Genel Müdürlüğün resmi internet sitesinde yayımlanan Vakıflar Tek Düzen Hesap Planına uygun olarak tutarlar. Bilânço ve gelir tablolarını da bu plan ekindeki örnek tablolara göre düzenlemektedirler.

Yıllık brüt geliri 04.01.1961 tarihli ve 213 sayılı Vergi Usul Kanununun 177 inci maddesine göre ve her yıl Maliye Bakanlığınca belirlenen tutarının üzerinde bulunan vakıflar ile vergi muafiyeti, işletmesi, iştiraki, şube ve temsilciliği olan vakıfların bilanço esasına göre defter tutmaları zorunludur. Bilanço esasına göre defter tutmayı gerektirmeyen vakıflar ise, işletme esasına göre defter tutabilirler.

Mülhak vakıflar, ayrıca Ek-8'deki yıllık hesap cetvellerini düzenleyerek her takvim yılının ilk altı ayı içerisinde bölge müdürlüğüne vermek zorundadırlar. Mülhak vakıf yöneticisinin ibraz ettiği belgeler ve vakfiyede belirtilen hayır şartları esas alınarak, kesin hesap bölge müdürlüğüne kontrol edildikten sonra onaylanmak üzere Genel Müdürlüğe gönderilir.

Vakıflar; İşletme hesabı esasında; karar defteri, işletme hesabı defteri ile bağış makbuzu kayıt defterini, Bilanço esasında ise; karar defteri, yevmiye defteri, büyük defter, envanter defteri ile bağış makbuzu kayıt defterini, tutmak zorundadırlar (<http://www.resmigazete.gov.tr>, erişim tarihi: 30.12.2013).

4. LİTERATÜR ÖZETİ

Vakıf ve Vakıf faaliyetleri ile ilgili olarak öncelikle Türkiye’de yapılmış olan Yüksek Lisans ve Doktora tezleri incelenmiştir. Vakıf Muhasebesiyle ilgili olarak ise konuyla alakalı tez çalışmalarının kısıtlılığından dolayı ağırlıklı olarak makale ve diğer çeşitli yazınsal kaynaklardan yararlanılmıştır. Çalışmalarda konuları hangi açılardan incelendiği ayrıntılı olarak açıklanmış ve yapılan tarama sonucunda konuların farklı açılardan ele alındığı ortaya çıkmıştır.

”Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI.-XVII. Yüzyıllar)” başlıklı makalede Yüksel (1999); Osmanlı döneminde kadın vakıf ilişkisi ve bireysel tasarruflarıyla vakıf kuran kadınlar üzerinde çalışılmıştır. Vakıf kuran kadınların Osmanlı toplumsal tabakalaşmadaki yerleri, servetlerinin kaynakları ve amaçları üzerinde durulmuş ve 16. ve 17. Yüzyılda vakıf kurmuş kadınların bütün Osmanlı vakıf kurucuları içindeki oranı belirlemeyi amaçlamışlar.

”XIV-XVI. Yüzyıllarda Tokat Cami Ve Mescitleri” başlıklı makalesinde Şimşirgil (2003), Tokat’ın Osmanlı idaresine girdikten sonra sosyal ve kültürel binalarla donatıldığından ve bunların en önemli ve meşhurlarının 14-16. Yüzyıllara ait olduğu, camiler, mescitler ve dini binalara tahsis edilmiş vakıfları vurgulamıştır. Bunlardan biri de Sultan 2.Beyazıt tarafından validesi Gülbahar Hatun namına 1485 yılında yaptırılan Hatuniye Cami olduğu ve Cami yanındaki medrese ve imaretiyle bir külliye teşkil ettiğini belirtmiştir.

Baş (2006); “Arşiv Belgelerinden Hareketle XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatında Kadın” başlıklı yüksek lisans tezinde, Osmanlı kadınının doğru olarak anlaşılmasına katkı sağlamak amacıyla XVII. yüzyılın sonlarından XIX. yüzyıla kadar

zaman dilimine ait çeşitli Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri üzerinde yapılan taramalar neticesinde Osmanlı kadınlarının yaşayış biçimleri aydınlatılmıştır.

Dulum (2006), “Osmanlı Devleti’nde Kadının Statüsü, Eğitimde Ve Çalışma Hayatı (1839-1918)” başlıklı yüksek lisans tezinin amacı, XIX. ve XX. yüzyıllardaki Kentli Osmanlı Türk kadınının toplumsal ve ekonomik yaşamdaki değerini ortaya koymaktır. XIX. yüzyılda ilan edilen Tanzimat fermanına kadar nispeten toplumsal konumu sınırlandırılan kentli Osmanlı Türk kadını, II. Meşrutiyet’in ilanı ile toplumsal ve ekonomik hayata katıldığı ve bu gelişmelerle kadının hukuksal ve toplumsal durumunun farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

“Osmanlı Muhasebe Sistemi ve 1530 Yılına İlişkin Yapılan Kayıtların Işığında “Bir Osmanlı Livası: Prizren” başlıklı makalede, Can ve Esen (2007); Osmanlı Devletinin sahip olduğu muhasebe sistemi hakkında bilgi vermiştir. Sistemin geçmişten günümüze tahrir defterleri ışığında Prizren Livası’nın 1530 yılına ait idari, demografik ve ekonomik yapısını göstermeyi ve bir dönemi ve coğrafyayı aydınlatan ekonomik, demografik ve idari verilerin bundan sonra yapılacak bilimsel araştırmalara da yol gösterici olmayı amaçlamıştır. Bu amaçla Büyük Osmanlı Arşivinde yer alan ve 1530 yılında Prizren Livası’nda yapılan tahrirlerin yazılı olduğu muhasebe defterinden çıkarılarak amaçladıkları bilgileri elde etmişlerdir.

Ertuç (2007); “İslam Hukuk Tarihinde Vakıflar İle Batı Kültüründeki Benzeri Kurumların Karşılaştırılması” başlıklı doktora tezinde İslam hukuk tarihinde vakıflar ile batı kültüründeki benzeri kurumların karşılaştırılması yapılmıştır. Tarih boyunca vakıf kurumu bakımından Batı’ya büyük üstünlük sağlayan İslam dünyası, Osmanlı Devleti’nin gerilemesi, Tanzimat döneminde geleneksel kurumlara karşı yapılan yanlış uygulamalar, yersiz müdahaleler, yönetim yetersizliği ve bir kısım suiistimaller

yüzünden geri kaldığını belirtmiştir. Cumhuriyet döneminde de bu kurumlara karşı olan tutum devam ettiği ve bir kısım mevzuatlarla kısıtlamalara gidildiği için kendinden beklenen fonksiyonları icra edemediği ve sağlıklı bir gelişme gösteremediği üzerinde durulmuştur.

Soyer Zeyrek (2007); "Kadın Vakıfları: Kütahya Örneği (1789-1923)", başlıklı yüksek lisans tezinde, kadınların iktisadi ve sosyal hayattaki varlıklarını, 1789-1923 yılları arasını kapsayan vakıf belgeleriyle, Kütahya örnekleri olarak ele alarak kanıtlamıştır.

Yavuz (2007), "XVI. ve XVII. yüzyıl Osmanlı ekonomisinin finansmanında vakıfların rolü" başlıklı yüksek lisans tezinde XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı ekonomisinin finansmanında vakıfların rolü nedir sorusuna cevap aranmıştır. XVII. yüzyılda kurulan para vakıflarının XVI. Yüzyılda kurulanlara nazaran piyasayı daha çok kredilendirdiğini, daha büyük projelere destek verdiğini, elde ettiği faiz gelirin bir bölümünü veya büyük bir kısmını, hayır yapmak yerine öz sermayesine ekleyerek daha ticari düşündüğünü, sınırlı da olsa büyüme yoluna gittiğini, kurumsallaşmaya başladığı sonucuna varılmıştır.

"Kentleşme, Ekonomi Ve Sosyal Hayat Yönleriyle 17. Yüzyıl Bursa Vakıfları" başlıklı doktora tezinde Başol (2008); 17. yüzyıl Bursa, vakıfları tespit edilebilen özellikleriyle genel olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda ise 17. yüzyıl vakıflarının 15. yüzyıl vakıflarından farklı özelliklerde kurulduğuna ulaşılmıştır. Bu durumsa 17. Yüzyıl vakıfları hem ekonomik şartların zorluğu hem de toplumsal olaylar gibi nedenlere bağlanmıştır.

"Bir Kamu Hizmeti Birimi Olarak Vakıfların Osmanlı Toplum Yaşamındaki Rolü" başlıklı makalede Işık (2009); Osmanlı kamusal hizmet alanında önemli bir yeri

olan vakıfların önemi ve sayısız hizmetleriyle toplumsal yaşamına katkısı üzerinde durmuştur.

Ekinci (2011); “Zağnos Paşa’nın Balıkesir’deki Vakıfları 16 Numaralı Zağnos Paşa Evkaf Defteri Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi (H.1278-M.1862)” başlıklı yüksek lisans tezinde, Zağnos Paşa’nın Balıkesir deki arazi vakıfları derinlemesine incelenerek, bunların aydınlatılması amaçlanmıştır. Evkaf defterinde yer alan bilgiler dâhilinde, bu arazilerin müstagallat çerçevesi içerisinde değerlendirilmesi gerektiği ve arazilerin özellikleri, arazilerden kimlerin tasarruf ettiği ve bu arazilerin dönüm cinsinden değerinin ne olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

5. TOKAT HATUNİYE VAKFI MUHASEBE ÖRNEĞİ

5.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE SINIRLILIKLARI

Bu araştırmanın amacı Osmanlı İmparatorluğu'nda vakıf ve vakıflarda kadınların rolünün değerlendirilmesi ve vakıf muhasebesini açıklayarak, vakıf muhasebesinin vakıflar üzerindeki önemini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle vakıf müessesinde Türk Kadını üzerinde durulduktan sonra araştırmaya konu olan vakıf genel hatlarıyla tanıtılarak vakfa ait muhasebe kayıtları değerlendirilecektir.

Araştırma, zaman bakımından H.1075-1077 yıllarına ait muhasebe kayıtları mekan bakımından ise Tokat Hatuniye Vakfı ile sınırlı tutulmuştur.

5.2. MATERYAL VE YÖNTEM

5.2.1. Materyal

Çalışmanın materyallerini, araştırmanın uygulandığı vakıf hakkında genel bilgiler, vakfın faaliyet gösterdiği birimleri ve vakfa ait bazı muhasebe kayıtları oluşturmaktadır.

5.2.1.1. Vakıf Müessesinde Türk Kadını

Tarih boyunca kurulan Türk devletlerinde kadınlar toplum hayatında olduğu gibi siyasi hayatta da önemli roller üstlenmiştir. Zaman ve mekana bağlı olarak buldukları coğrafyada farklı kültürler ve inanmış oldukları dinlerin de etkisiyle kurmuş oldukları devletlerde kadınların rollerinde de bir takım değişiklikler yaşandığı görülmektedir (Gündüz, 2012: 130).

Osmanlı Devleti öncesi ve Osmanlı Devleti' nin ilk zamanları kadının sosyal statüsü tespit edilirken toplumun ana ögesini Türklerin oluşturması nedeniyle“Türk kadını” tabiri kullanılmıştır. Fakat Osmanlı Devleti' nin imparatorluk gelmesiyle farklı etnik kökenlerden gelen kadınların da aynı devletin bireyleri olmalarıyla bu kadınları tanımlarken ”Osmanlı Kadını” tabiri kullanılmıştır (Dulum, 2006: 3).

Türk kadınının sosyal hayattaki rolünü belirli dönemlere ayırarak incelemek Osmanlı kadının sosyal hayattaki konumunu daha iyi anlayıp, Valide Sultanlar namına kurulan vakıfların değerlendirilmesine yardımcı olacaktır.

5.2.1.1.1. İslamiyet Öncesi Türk Kadınları

Orta Asya Türklerinde kağan gibi hatun da özel bir konumdadır ve halktan farklıdır. Kutluk Devleti' nin yöneticileri olan Bilge Kağan ve Kültigin adına dikilen yazıtta (Orhun Yazıtları) hatunun halktan farklı olduğu şöyle ifade edilir “*Yukarıda Türk Tanrısı, Türk'ün kutlu ülkesini öyle tanzim etmiş. Türk milleti yok olmasın, millet olsun diye babam İlteriş Kağan ve annem İlbilge Hatunu (Tanrı) halk içerisinde çekip yukarı çıkarmış*” (Dulum, 2006: 4).

Orhun Kitabelerinde, Türk kadınından saygı ile söz edilir, özellikle prenseslerin sosyal ve siyasal alanlarındaki çalışmalarına değinilir. Türk ailelerinde bir kız evladın dünyaya gelişi, sevinç kaynağı olarak kabul edilmiştir (Doğramacı, 1992). Yazıttan alınan kesitler dönemin Türk kadınının sosyal statüsünü açığa çıkarmakta, dönemin kadını ve kız evladının toplumda önemli birer varlık olduğunu belirtmektedir.

Türk destanlarında kahramanlara yol gösterenler hep kadınlardır. Kadın, çeşitli faaliyetlerde olduğu gibi savaşlarda da kahramanların yanında olmuştur. Kadının sözünün dinlenmediği gün, kahramanın ölümü olduğuna inanılmıştır. Hatta kadının

sözü o kadar önemlidir ki, Uygur hükümdarı Böğü Han bir kızın telkinleri üzerine seferlere çıkmış ve dünya hakimi olmuştur (Ulusan, 2009: 216).

İslamiyet'ten önceki Türklerde kadının temel özelliği analık ve kahramanlıktır. Ata binip silah kullanabilen eski Türk kadını savaflara da katılmıştır. Devlet yönetiminde “Hakan” kadar “Hatun” da söz sahibidir. Kanun niteliğindeki emirnameler Hatun'un imzası olmadığı müddetçe uygulanmamıştır (Altındal, 1994: 9). 743 yılında Moyun-Çur ile Ozmis Tigin arasında olan savaşta Ozmis Tigin'in karısı da yer alır Türk devletlerinde Türk kadınları bu tür faaliyetlerin büyük bir vakar ve haysiyetle yürütmüşlerdir. Hatta bu türlü faaliyetlerde öylesine büyük yetkilerle hareket etmişlerdir ki Büyük Hun İmparatorluğu adına Çin ile ilk barış antlaşmasını Mete'nin hatunu imzalamıştır (Dulum, 2006: 5-6).

Eski Türklerde evlilik konusunda ise, evlilik kadın üzerinde herhangi bir kısıtlama teşkil etmez, kızlık soyadını taşımaya devam eden kadın aynı zamanda malları üzerinde tasarruf hakkına sahiptir. Cengiz Yasasında, boşanmada üstünlük hakkı kadındadır, karısını boşayan erkeğe ölüme kadar uzanan cezalar verilmiştir. Delhi Türk Devleti'nde Raziye Sultan, Kirman' da Kutluk Hükümdarı Türkan Hatun gibi, tarihte devlet başkanlığı yapan ilk kadınlar da Türk'tür (Altındal, 1994: 9-10).

5.2.1.1.2. İslamiyet Sonrası Türk Kadınları

İslamiyet'in doğduğu dönem, her manevi anlayışın ve ahlak kurallarının çok kötü olduğu bir dönemdir. Kuran-ı Kerim ve diğer dini kitaplar, devre “cahiliye devri” adını vermiştir (Sağ, 2001: 13).

İslamiyet doğduğu ortamın etkisiyle, önce o çevre için kurallar getirmiştir. Kızların öldürülmesi yasaklanmış, evlenme ve boşanma yasal kurallara bağlanmıştır.

İslamiyet ile birlikte ilk kez miras hakkı ve mal edinme hakkı kadına tanınmış, kadına kocasına itaat zorunluluğu konurken, kocanın da karısına iyi davranma yükümlülüğüne bağlanmıştır. (Sağ, 2001: 14). Görüldüğü üzere İslamiyet evlilik, boşanma, miras hakkı ve insancıl davranma gibi konularda kadın ve erkekleri eşit seviyede görmektedir. İslamiyet Arap devletlerinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur, gerek aile yapısında gerekse kadına bakışta büyük değişimler yaşanmıştır.

İslamiyet, kadını önemsiz ve değersiz gören Arap toplumlarında kadınlara geniş haklar getirirken çağdaşlarına göre oldukça iyi şartlarda olduğu Türk kadınında, bu durum hak değil kısıtlama idi (Altındal; 1994: 11) Böylece kadının söz hakkının bazı konularda zamanla azalmasına neden olmuştur.

İslamiyet'in erken dönemlerinde, H.z. Peygamber (s.a.v.) devrindeki veçhesini korumasıyla, Türk kadınının hakları azalmamıştır. İlk dönem siyasi hareketlerde ilk İslâm kadınları da faal rol oynamıştır. İslam' dan önceki devirde, yönetici sınıfa mensup kadınların, siyasi sahada etkin kimliklerini, bir zaman daha taşıdığı anlaşılmaktadır. Aynı rol Osmanlının kuruluş yılları ile ileriki dönemlerde de görülecektir. Ancak, Nizamülmülk'ün sözlerinde ifadesini bulan “kadınların devlet işlerine karışmaması gerektiği” fikri yavaş yavaş siyasi sahada kadını arka plana itecektir (Baş, 12-13: 2006).

5.2.1.1.3. Türk-İslam Devletlerinde Türk Kadınları

Türklerin İslamiyet'i kabul ettikleri dönemin ilk edebiyat ürünlerinden olan Kutadgu Bilig'le birlikte kadına bakışın değiştiği de görülür. Dede Korkut' ta “başımın bahtı, evimin tahtı” diye hitap edilen kadın, yavaş yavaş tahtından yuvarlanmaktadır (Altındal, 1994: 12).

Selçukluların 10.Yüzyılda Anadolu'ya gelişlerine kadar, İslamiyet' in etkisine rağmen, Türk kadını faaldir. Harem kavramı henüz bilinmemektedir. 300 yıl devam eden Selçuklu egemenliğinde, kadının sosyal durumu pek çok değişikliğe uğramıştır. Buna rağmen kadınlar sanat ve kültür hareketleriyle ilgilidir. Kadınlar adına medrese, hastane ve kütüphaneler yapılmaktadır (Sağ, 2001: 14).

Hatunlar yeri geldiğinde buldukları yerden ayrılarak sultanın yardımına gidebilirlerdi. Örneğin; Tuğrul Bey, Hemedan şehrinde üvey kardeşi İbrahim Yınal tarafından kuşatılınca Tuğrul Bey' in eşi Altuncan Hatun'un emrindeki Oğuzlarla Bağdat' tan kocasının yardımına gittiği bilinmektedir (Gündüz, 2012: 140). İslami dönem Türk toplumlarında kadının İslamiyet öncesi konumu korumuş ve görüşlerine önem verilmeye devam edilmiştir. Fakat Anadoluya yapılan göçler ve devlet sistemindeki bazı değişiklikler nedeniyle kadının yönetimdeki konumu giderek azalmıştır.

5.2.1.1.4. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk Kadınları

Toplumda aileyi oluşturan en önemli unsur kadındır. Osmanlı Türk kadının, imparatorluktaki yaşam biçimi üzerinde eğri doğru birtakım teoriler vardır. Bunlar kısmen çağdaş kaynakların yanlışlığından, yanlış değerlendirilmesinden, kısmen de ezbere konuşmaktan ileri gelebilir. Osmanlı ailesinde kadın ikincil durumda görülmektedir. Bu Müslüman Türk için de böyledir, Arap için de böyledir, Ermeni, Rum içinde böyledir. Hiç kuşkusuz ki, uzak Arabistan'daki yaşam biçimiyle Bosna'yı, Tuna kıyılarını ve Orta Anadolu'yu bir kefeye koymak doğru değildir (Ortaylı, 2006: 37).

Osmanlıda kadın Müslimi, gayrimüslimi, şehirli, saraylı ve köylüsüyle homojen olmayan bir yapıya sahiptir. Asırlara, bölgelere ve dini inançlara göre farklılık gösteren Osmanlı toplum yapısında standart bir Osmanlı kadınından söz edilemez (Altındal, 1994: 5).

Osmanlı İmparatorluğunun çok geniş bir coğrafyada hakimiyet sürmesinin bir sonucu olarak, bünyesinde farklı kültürleri barındırmıştır. Böylelikle tek tip Osmanlı kadınından söz edilememektedir. Bu yüzden çalışmada sınırlandırma yapılarak bugünkü Türkiye coğrafyası esas alınacaktır.

Osmanlı'nın kuruluşundan kısa bir süre önce Anadolu' da faaliyet gösteren bir kadın örgütü, kuruluş dönemi Anadolu ve Türk toplumsal kültüründe, kadının konumu hakkında bilgiler vermektedir. Anadolu' da, Gazıyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum, Ahıyan-ı Rum ve Bacıyan-ı Rum adlı dört örgütten bahsedilmektedir Osmanlı kuruluş döneminde var olan kadın örgütü Bacıyan-ı Rum teşkilatı ile toplumsal hayatın ayrılmaz bir parçasını oluşturmuşlardır (Baş, 2006: 17). Ahi teşkilatının kadınlar kolu olan Anadolu Bacıları (Bacıyan-ı Rum) teşkilatında Türkmen kadınları, şehirdeki iş hayatında erkeklerin yanında yer almıştır. Göçebelikten yerleşik hayata geçen Türkmen halkının şehir yaşamında iş sahibi olması için ahi teşkilatı kurulmuştur (Sakin, 2009: 14-15). Başında bulunduğu teşkilat toplumda pek çok sahada faaliyet göstermiştir. Fatma Bacı, ahi tekkesinde misafir olacıklara hizmet (yemek pişirme çamaşırlarının yıkanması) yanında, irşat faaliyetlerinde de bulunmuştur. Kadınlar teşkilatı ayrıca el sanatları alanında da faaliyette bulunduğu, örgücülük, dokumacılık yaptığı. aynı teşkilatın üyelerinin askeri faaliyetlere katıldığı da bilinmektedir (Baş, 2006: 18). Bir kadın tarafından bizzat organize edilen bu örgüt, dönemin kadının yaşayış tarzını

göstermektedir. Örgütün faaliyetlerine bakıldığında; kadının sosyal alanda aktif rol oynadığını görülmektedir.

Kadınların üretimde ve sosyal hayatta organize olmasını sağlayan bu teşkilatın, Anadolu'daki Ahilik teşkilatının kurucusu olan Ahi Evren' in eşi Fatma Bacı tarafından kurulduğu tahmin edilmektedir (Baş, 2006: 17). İyi bir tahsil gören Fatma Bacı' nın sanat ve irfan öğrenmesinde babası Şeyh Kirmani'nin büyük katkısı olmuştur (Sakin, 2009: 15).

Klasik dönem Osmanlı Anadolu toplumunda kadın, kamu hayatının önemli bir kısmını teşkil eden iktisadi hayatın içerisinde yer almış, kadının iktisadi hakları gerek pratikteki uygulamalarda gerek şer' i hükümlerde teslim edilmiştir (Yılmaz Koca, 1998: 154). Osmanlı Kuruluş yıllarında kadının toplumsal konumuna ışık tutan ilk yazılı kaynak İbn Battuta'nın Seyahatname'sidir. İbn Battuta' nın Seyahatname' sinde Anadolu kadını konukseverliği ve bu güzel davranışın en önde gelen kişisi olarak ortaya çıkmaktadır. Battuta şöyle ifade eder: “ Bu memlekete geldiğimiz andan itibaren, kadın olsun, erkek olsun durumumuzla ilgilenmeden yapamamışlardı. Burada kadınlar erkeklerden kaçmazlar ve yola çıkacağımız zaman akraba ya da hane halkındanmışçasına bizimle vedalaşırlar, bu ayrılıktan dolayı üzüntülerini, gözyaşları dökerek belirtirlerdi. Bu ülkede adetler gereğince, ekmek haftada bir pişirilir ve pişirilen ekmek de haftanın öteki günlerine elverecek kadar olurdu. Ekmek günü belde erkekleri sıcak sıcak ekmekler, nefis yemeklerle çevremizi donatırlar, bunları size kadınlar gönderdi, sizden hayır dua bekliyorlar”, ifadelerini kullanmışlardır (Baş, 2006: 16).

Orta Asya Türk tarihinden başlamak üzere Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş yıllarına kadar Türk kadınının sosyal rolünü değerlendirildiğinde: Türk kadınının milli karakterinin değişmediği, sosyal ve kültürel rollerini sürdürdüğünü görülmektedir.

Bu dönemden klasik döneme geçişte, özellikle şehirlerde kadınların faaliyetleri şehirleşmenin bir sonucu olarak hane içine yönelmesine rağmen köy hayatı çok değişmemiştir. Bu durum ilk bakışta kadının haklarının elinden alındığı ve evine hapsedildiği izlenimi verse de Osmanlı toplumuna özgü mahremiyet ve kadın erkek dünyasının ayrılığı ilkesinin sonucudur (Baş, 2006: 21).

2. Murat' tan itibaren Osmanlı devletine harem kavramı girmiştir ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında kadın mahrem olarak nitelendirilmeye başlamıştır. Kadının sosyal yaşamdan uzaklaşarak mahrem haline gelmesi ağırlıklı olarak kentlerde geçerlidir. Kırsal alanlarda yaşayan kadınlar kentlerde yaşayan kadınlara göre daha özgürdürler (Dulum, 2006: 14-15).

5.2.1.1.4.1. Osmanlı Kadını ve Vakıf Kavramı

Vakıflar hakkında çeşitli araştırmalar yapılmasına rağmen Osmanlı' da kadınların vakıflarla ilişkileri ve sosyal ve ekonomik hayattaki yerleri hakkında yeterli çalışma gerçekleştirilmemiştir (Yılmaz Koca, 1998: 143).

İslam-Türk hayırseverliğinin bir ifadesi olan vakıflar, sadece erkekler tarafından değil, birçok kadın tarafından da inşa edilmiştir. Nitekim vakıf kurucuları arasında pek çok kadın ismine rastlanması bunu göstermektedir (Kazıcı, 1985: 20).

Osmanlı İmparatorluğunda kadının yönetici olabildiği tek hizmet alanı vakıflar olmuştur. Ayrıca vakıflarda kadınların görevlendirildiği de görülmektedir (Yüksel, 1999: 51). Osmanlı kadını hem vakıf kurabilmiş hem de vakfın yönetimi başta olmak üzere çeşitli vakıf hizmetlerinde bulunması vakıf açısından, herhangi bir ayırım olmadığını göstermektedir.

Türk kadını, toplum şartları ne olursa olsun, erkeklerle yan yana memleket işlerine katılmaktan çekinmemiştir. En ağır şartlar altında dahi, toplum hayatında kadınların yapabildikleri tek işin, hayır işleri olduğunu söylenebilir. Hayırsever Türk kadınları içtimai durumlarına göre, güçleri yettiği oranda, en büyüğünden en küçüğüne kadar Vakıf Müesseselerinin kuruluşuna dahil olmuşlardır. Denebilir ki; Türk İslam dünyasında, hayır yapma işi bir görenek, daha ilerisi bir gelenek halini almıştır (Cunbur, 2006: 207).

5.2.1.1.4.2. Valide Sultanlar

Kadın, aile adı verilen toplumun en küçük birimini oluşturan müesseseyi kuran iki taraftan biridir. Türk toplumunda aile meşru zemin içerisinde oluşturulmaktadır ve ailenin önemli bir yeri vardır. Toplumun mutluluğu, onu meydana getiren ailelerin mutluluğuna bağlıdır. Bu mutluluğun oluşmasında ise annenin rolü büyüktür. Çocuk dünyaya getirme, onu besleyip büyütme, ona ilk eğitimi verme görevi anneye aittir (Gündüz, 2012: 130).

Hız. Muhammed Mustafa (s.a.v.) bir hadislerinde, “*Cennet annelerin ayağı altındadır.*” buyurmuştur. Bu ne yüce bir iltifattır. Çünkü anne de bir kadındır (Teberoğlu, 200: 2).

“Valide Sultan”, Osmanlı İmparatorluğu zamanında padişahların annelerinin unvanı idi. Oğlunun tahta geçmesinden sonra bu unvanı alan anne haremin en güçlü kişisi olur ve hemen her konuda etki sahibi ise, zamanla sadece haremin değil, imparatorluğun da en büyük gücü haline gelirdi (Bardakçı, 2012).

Valide sultanlık, Osmanlı Devleti’nde padişah annesinin, sadece oğlunun saltanatı müddetince taşıdığı unvandır. Padişahın annesine resmi bir unvan olarak valide

sultan denilmesi III. Murat'ın zamanındadır. Daha önceleri valide sultanlar ya “padişah filan'ın annesi” ya da “mehd-i ulya” veya “sedef-i dürr-i saltanat” gibi deyimlerle anılmıştır (İnalçık, 2013: 243).

Kanuni Sultan Süleyman Han'ın annesi Ayşe Hafsa Sultan “Valide Sultan” unvanıyla anılan ilk sultandır ve bu dönemden sonra Valide Sultan unvanı kullanılmaya başlamıştır. Valide Sultan unvanını alarak büyük bir siyasi güce ve oldukça yüksek miktarda bir gelire sahip olmuşlardır (http://tr.wikipedia.org/wiki/Valide_sultan, erişim tarihi: 23.02.2014).

Padişahların validelerine karşı son derece hürmetkar davranmaları onların saraydaki hüküm ve nüfuzlarını daha da arttırmıştır. Bunda muhakkak ki, İslamiyet'in ana hakkı konusundaki müessir prensiplerinin büyük rolü olmuştur (<http://www.ahmetsimsirgil.com/validesultan.html>, erişim tarihi: 29.11.2013).

Avrupa devletlerinde kraliçe kralların eşi olurken Osmanlı İmparatorluğu'nda ise padişahların eşleri değil anneleri aynı statüdedir. Padişahın evi olan Harem-i Hümayun'un yöneticisi de valide sultanlardır. Valide Sultan unvanı oğullarının saltanatı süresince geçerli olurdu. 17.yüzyılda padişahların çocuk yaşta tahta çıkmaları devlet yönetiminde bir boşluk meydana getirmiştir. Bu yüzden, bu yıllarda devlet idaresinde Harem ve valide sultanlar ön plana çıkmıştır (Afyoncu, 2011).

5.2.1.1.4.3. Osmanlı İmparatorluğunda Valide Sultanlar Namına Yapıtılan Vakıflar

Ekonomik ve sosyal açıdan güçlü olan Osmanlı kadınları güçlü olduklarının göstergesi olarak hayır işlerinde yer almıştır. Vakıf kurma dışında hastane, cami, imaret ve aş evlerinin yapılmasına da önyak olmuştur. Sultan Selim'in eşi Hafsa Sultan,

Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Hürrem Sultan bu kadınlardan birkaçıdır (Dulum, 2006: 17). Bizzat vakıf kuran kadınların olduğu gibi padişahların valideleri ve zevceleri namına da vakıf kurmuşlardır ve bu vakıflar yüzlerce yıl faaliyet göstermişlerdir. Tokat Hatuniye Vakfı da 2.Bayezid tarafından validesi namına yaptırmış olması nedeniyle güzel bir örnektir.

5.2.1.2. Tokat Hatuniye Vakfı Tarihi

Diğer Osmanlı kentlerinde olduğu gibi Tokat' ta da meydanlar külliyelerle şekillenmiştir. Külliye, bir cami etrafında yerleştirilmiş anıtsal dinî, kültürel ve sosyal yapı topluluğudur. Düzenli ve dengeli şekilde bir arada bulunduğu mekanın adı olmuştur. Tokat'ta Meydan kavramı H. 890 (M.1485) yılında Hatuniye Camisinin yapılmasıyla ortaya çıkmıştır. (Özgen, 2008: 149).

II. Bayezid' in annesi Gülbahar Hatun adına yaptırdığı Hatuniye veya Meydan Camii' ye ait H.890 (M.1485) tarihli cami kitabesi günümüze kadar ulaşmıştır (Üstek, 1985: 46). Ayrıca caminin yanındaki medreseye de Gülbahar Medresesi denilmiştir. Cami yanındaki medrese ve imaretiyle bir külliye teşkil etmektedir. Fakat medrese ve imareten bugüne birkaç duvar parçasından başka bir şey kalmamıştır (Şimşirgil, 2003: 90).

5.2.1.3. Gülbahar Hatun Hayatı ve Şahsiyeti

Gülbahar Hatun Fatih'in eşi (Ölümü: İstanbul: 1492) Bayezid II ve Gevher Sultan'ın annesidir (Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1986: 414). II. Bayezid'in öz annesidir. Zira türbesinde ki kitabede Leh aşiyân Sultan Mehmed zevcesi validei II.

Bayezid Han bunun en büyük kanıtıdır ([http://tr.wikipedia.org/wiki/I. Bilbahar_Hatun](http://tr.wikipedia.org/wiki/I._Bilbahar_Hatun), erişim tarihi: 06.09.2013).

Bayezid Han'ın öz annesinin Sitt-i Mükrimе Hatun, Gülbahar Hatun'un ise onu büyötmekle beraber üvey annesi olduğu bilgilerine bazı kaynaklarda rastlanılmaktadır. Fakat Sitti Şah'ın hiç çocuğu olmadığı ve inşa ettirdiği bir camiye üvey oğlu 2. Bayezid'in izni ve yardımıyla bir cami inşa ettirdiği bilinmektedir (Özer, 2004: 178-179). Gerek Gülbahar Hatun'un türbesindeki kitabe gerekse Sitti Hatun ile ilgili bilgiler bu kanının gerçeği yansıtmadığını göstermektedir.

Gülbahar Hatun' un hayatıyla ilgili kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Osmanlı sarayına 850 (1446) yılında girdiği, Arnavut, Sırp veya Fransız asıllı olduğu rivayet edilir. Haziran 1468 tarihli bir hüçette adı Gülbahar bint Abdullah şeklinde geçtiğine göre esir veya cariye olarak saraya girdiği anlaşılmaktadır. Gülbahar Hatun' un Fatih Sultan Mehmet Han ile ne zaman tanışırıldığı hakkında kesin bir kaynak bulunmamaktadır. 2. Bayezid' i 1448 yılında Dimetoka da dünyaya getirdiği bilgisinden yola çıkarak tahta ilk çıkışının ardından tahtı tekrar babası II. Murat' a bırakmasından sonra bu evliliğin gerçekteştiği tahmin edilmektedir (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1996: 230-231).

2. Bayezid yedi yaşında iken 1455 veya 1456'da Amasya' ya sancak beyi olarak gönderilmesi üzerine onunla birlikte Amasya'ya gittiği bilinmektedir. Bayezid'in sünnet düğünü dolayısıyla 1457' de Edirne'de hazır bulunduğu anlaşılan Gülbahar Hatun, oğlunun 1481' de tahta çıkmasına kadar Amasya'da kaldığı bilinmektedir (T.D.V.İ.A, 1996: 231).

Babasının vefatını 7 Mayıs' ta öğrenen Bayezid 4000 atlı ile yola çıkarak 21 Mayıs'ta Üsküdar'a ulaşmıştır. Kadırğa ile İstanbul'a geçip babasının cenaze

merasimine katıldıktan sonra Topkapı sarayına girmiştir. 22 Mayıs 1481 yılında toplanan Divan-ı Hümayun, Şehzade Korkut'un saltanatı babasına bıraktığını ilan etmiştir¹ (T.D.V.İ.A., 1992: 235).

Osmanlılar da ilk zamanlarda, tıpkı Selçuklularda olduğu gibi kadın ve kızlara Hatun denilmiştir. Genellikle bu terim XVI. yüzyıla dek kullanılmış, bundan sonra daha çok Kadın ve Kadın Efendi terimleri kullanılmıştır. Osmanlı tarihinde *Sultan* adı ile anılan ilk kadın Yavuz'un karısı, Kanuni'nin annesi Hafsa Sultan'dır. Bu tarihten sonra, yalnız padişah annelerine Sultan denilmiştir (Atalar, 1981: 425-426). Döneminde Valide Sultanlık kavramı olmamasına rağmen II. Bayezid'in tahta çıkmasından sonra İstanbul'a gelen Gülbahar Hatun'un nüfuzu ve etkisi giderek artmıştır. Hatta devlet işlerine dahi karıştığı bilinmektedir. Oğluna yazdığı günümüzde mevcut iki mektubunda onun üzerinde büyük etkisi olduğu, bazı devlet adamlarının durumu hakkında değerlendirmelerde bulunduğu bilinmektedir (T.D.V.İ.A., 1996: 231).

Yaklaşık on bir yıl vefatına kadar sarayda gücü ve etkisi devam etmiştir. Fatih Camii avlusunda, Fatih Sultan Mehmet Han'ın türbesi karşısındaki adıyla anılan ebedi istirahatgahındadır.

5.2.1.4. 17. Yüzyıldaki Vakıf Faaliyetleri

Tokat il merkezi Meydan Mahallesinde yer alan yapı; cami, medrese ve imaretten oluşan külliye'nin parçasıdır (Akyüz vd., 2010: 71).

¹ Fatih Sultan Mehmet'in 3 Mayıs 1481'de ölümü üzerine, Bayezid'in İstanbul'da bulunan oğlu Korkut babasına vekaleten tahta oturmuştur (m.friendfeed-media.com, erişim tarihi:07.04.2014).

Başbakanlık, Osmanlı Devlet Arşivlerinden alınan, 17.yüzyılın ortalarına ait D.07566.0001.00 numaralı belgeden vakfiyenin başlangıcında mevcut olan birimlerin 17. yüzyılda da faaliyette oldukları tespit edilmiştir.

5.2.1.4.1. Cami

Birer vakıf tesisi olan camiler her şehirde dini hizmetlere açık, şehir mimarisinin en önemli unsurunu teşkil etmiştir. Hizmet açısından da dini ve eğitim hizmetlerinin yanı sıra Anadolu’ da birleştirici ve dayanışmayı sağlayıcı birer kurum olmuşlardır (Yüksel, 1999: 50).

Camiler birer ibadet yeri olduğu gibi halkın eğitildiği yerlerdir. İçinde cuma ve bayram namazı da kılınan büyük Müslüman ibadet yeridir. Hazreti Muhammed tarafından 622 yılında Medine’de kurulan ilk cami dört duvarla çevrilmiş bir kare alandan ibaretti. Osmanlı döneminin büyük camilerinde başlıca harim denilen dış avlu, harem denilen iç avlu, namaz kılınan bölüm, sahn, son cemaat yeri, minare, şadırvan, muvakkithane, imam ve müezzin odaları, musalla taşı gibi bölümler bulunmaktadır. (<http://www.vgm.gov.tr/icerikdetay.aspx?Id=116>, erişim tarihi: 07.05.2013). İnsanların yaratıcılarıyla diyaloga girebilmeleri ve imanları gereği ibadetlerini yapabilmeleri için ‘*imaret siteleri*’nin merkezine *cami* konulmuştur. İnsanın kendini aşarak mükemmelleşmesinin yolu buradan geçmektedir. Cami’ ler aynı zamanda manevi etkileşim ve bilgi iletişim merkezleridir. Halka açılan konferans salonları fonksiyonunu icra etmişlerdir. İnsanların davranışlarına yön veren değerler herkese burada öğretilmiştir (Yediyıldız, 1999: 14). Vakıf gelirleri ağırlıklı olarak cami inşasında kullanılmıştır. Bu bağımsız finansman kaynağı sayesinde, dini lider ve dini eğitim veren

eğitimciler sosyal ve yönetici sınıfın bağımsız politik pozisyonunda yer alabilmiştir (Toraman vd., 2013: 5).

Cami, medrese ve imaret yapılarından müteşekkil külliye'nin bir parçası durumundaki Hatuniye camii, Tokat şehir merkezinde Meydan Mahallesi'nde yer alır (Gündoğdu vd., 2006: 53). Gülbahar Hatun Camii kavsaranın altında yer alan ve portal nişi üç yönden "U" şeklinde dolanan, ayrıca yanlarındaki mihrabiye nişleri üzerindeki madalyonlarla, giriş açıklığı kemerin üzengi noktası üzerindeki madalyonda yer alan oldukça girift Osmanlı süsüyle yazılmış kitabesinde:

Kitabenin tercümesi şöyledir:

"Hayırlara muvaffakiyet bahşeden Allah (c.c.)'a hamd, efendilerin efendisi Muhammed (s.a.v.)'e ve ashabına safat ve selam olsun. Allah'ın yeryüzünde hükmünü genişlettiği en adil, en iyi bilinen, en büyük hakan, milletleri elinde bulunduran dünyada Allah (c.c.)'ın gölgesi savaşçıların ve mücahitlerin sultanı Ebu'l-Feth Sultan Bayezid bin Mehmed Han, Allah'ın desteğiyle uyulması zorunlu olan emrini ferman ederek bu yüksek yapının sağlamlaştırılmasını sevgili annesinin ruhunun rahatlamasına vesile olması için istemiştir (Gündoğdu vd., 2006: 51-52).

Evlia Çelebi, Zincirli Camii dediği Hatuniye Camii'nden bahsederken, "Kurşunlu kubbelerle ser-amed minareli bir camiidir ki gece ve gündüz kalabalık cemaatten boş değildir." İfadelerini kullanmıştır (Gündoğdu vd., 2006: 56).

5.2.1.4.2. Medrese

Medreseler, Türklerin İslam kültürüne kazandırmış oldukları genel öğretim müesseseleridir. Medreselerde Fıkıh' tan başka Kur'an, Hadis, Tefsir, Kelam, Feraiz gibi islami; Nahiv, Sarf, Lugat, Maani, Badi, Beyan, adap gibi lisani; Hesap, Hendese,

Mantık, Hikmet, Tıp, Heyet, Felsefe gibi akli ilimlere ait olan dersler okutulmuştur. Bu bilimlerin birçoğunu bir arada okutan medreseler olduğu gibi, birisi veya bir kaçını okutan medreseler de bulunmaktadır (Şanal, 2003: 150). Dini eğitim genelde vakfın camisinde verilse de genel olarak medrese eğitimi vakıf gelirinin ikinci büyük harcamasını oluşturmaktadır. (Toraman vd., 2013: 6).

Camin batısında olabileceğini düşünülen Hatuniye Medresesi, günümüzde mevcut değildir. Gabriel'in vermiş olduğu plana göre "U" plan şemasında bir yapı olduğu, ana beden duvarlarından ½ oranında dışa taşan dersane mekanın iki yanında altışardan 12 medrese hücrelerinin bulunduğu, bunların önünde ise kare kesitli ayaklar üzerine sivri kemerlerin taşıdığı 11 kubbeli revak kısmının yer aldığı anlaşılmaktadır (Gündoğdu vd., 2006: 62).

5.2.1.4.3. İmaret

Külliyeye hayratının diğer bir unsuru olan imaretler (aşevleri) genellikle mutfak, yemekhane, kiler, ambar, ahır, tuvalet ve odunluk ile misafirlerin yatacakları tabhane odalarından oluşmuştur. Şüphesiz bu imaretler gerekli eşya ile donatılmış olup, mevsimine göre gerekli erzak da satın almıştır. İmaretlerin fonksiyonu, içinde bulunduğu külliye personeline, yörenin fakirlerine ve ister zengin ister fakir olsun bütün misafirlere yemek vermiştir. Ayrıca misafirler imaretin tabhane odalarında konaklamışlardır. İmaret yöneticilerine de şeyh denilmiştir (Yediyıldız, 1999: 14).

İmaret Sitesi (Külliyeye), özellikle klâsik Osmanlıda, Müslüman Türklerin inancına göre, iman, düşünce ve eylem dengesi üzerine kurulmuş bir kültür ürünü olmuştur. Her insan bütün insanlığın sorunlarını kendi sorunu gibi hissetmeli, bunun için gücü ölçüsünde çalışıp üretmeli ve kendi ihtiyacından fazlasını kendi hür iradesiyle

diğer insanların ihtiyaçlarını gidermek, sıkıntılarını çözmek için harcamalı düşüncesi hakim olmuştur. Müslüman Türk şehrinin hücrelerini oluşturan bir imaret sitesi (külliye) inşa etmek, böyle bir düşünce ve eylemi gerektirmiştir (Yediyıldız, 1999: 13-14).

Şehir planlamasında imaret sistemini dünyaya Türkler tanıtmıştır ve kamu tesislerinin geliştirilmesinde ve inşa ettirilmesinde Yunanlılar "Cite" ve Araplara "Medine" olarak kabul edilebilir. Türkler imaret sistemini Anadolu ve Rumelide yardım, sağlık, bilim ve temizlik faaliyetleri sayısını artırarak geliştirmiştir (Sazak ve Eyüboğlu, 2009: 273).

Gülbahar Hatun için inşa ettirilen cami ile arasında kot farkı bulunmasından dolayı imaret, camiden daha önce inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir. İmaret, caminin doğusunda yer almaktadır. Ayakta kalan mekanın güneyinde kesme taştan yapılmış yuvarlak kemerli bir kapı vardır. Ana mekanın üzeri tonoz örtülüdür. Tonoz başlangıçlarına geçiş, bir korniş sırayla yapılmıştır (Akyüz vd., 2010: 71).

5.2.1.1.5. 17. Yüzyılda Tokat Hatuniye Vakfı

Osmanlı döneminde ipek yolunun öneminin artmasıyla Doğunun en büyük geçiş ve uğrak yerlerinden olan Tokat ticarethaneleri imparatorluğun önemli şehirlerinden biri haline gelmiştir. Özellikle 17. yüzyıl kentte ticaretin geliştiği bir dönem olmuştur. Ticarî önemiyle birlikte artan nüfus, kent içinde bazı alanların değer kazanmasına neden olmuştur. Bu süreçte Meydan Senti bölgelerarası ticarete “kavşak noktası” olarak değer bulmuştur. Öyle ki, Sinop, İzmir, İstanbul, Bağdat, Diyarbakır ve İran'dan gelen sayısız kervanların kente girdiklerinde uğradıkları ilk iki mekândan birisi "Meydandır". Bu özelliği nedeniyle ki ünlü seyyah Texier, Meydan için “Küçük Asya'nın en önde ticaret merkezi konumundadır”, sözünü kullanmıştır (Özgen, 2008: 151).

Gerek mimari dokusu gerek kent içindeki konumu “Meydan Semtini” Tokat’ ın esas mekanlarından biri yapmıştır. Meydan semtine kimlik kazandıran esas mimari motif ise, 1485 yılında Sultan II. Beyazıt (1481-1521) tarafından yaptırılan “Hatuniye Camisi ve onu oluşturan külliyesidir”. Söz konusu külliyenin bahçesinde C tipi kentsel mekânlara özgü olarak, Çınar ağacına ve şadırvana rastlamak mümkündür Meydan semtine zaman içinde yeni yapılar ilave edilerek Meydanın kent içindeki önemi ve konumu güçlendirilmiştir. En hareketli günlerini 17. yüzyıldan itibaren yaşamıştır (Özgen, 2008: 147-150).

5.2.2. Yöntem

Çalışma ile ilgili teorik bilgileri elde etmek için belge tarama tekniği kullanılmış, konuyla ilgili Türkçe ve yabancı kitaplar, makaleler ve tezlerden faydalanılmıştır. Daha sonra dönemin vakıf muhasebesini aydınlatmak için seçilen vakfa ait belgeler ışığında vaka çalışması (örnekleme) yöntemi kullanılmıştır.

Vaka çalışmasında temel fikir, bir olayın uygun gelebilecek herhangi bir yöntemle ayrıntılı bir biçimde incelenmesidir. Olayı, olabildiğince tüm yönleriyle anlamak genel amaçtır. Vaka çalışması; bir metottan çok bir araştırma stratejisini ifade eder. Bu geniş strateji ve araştırma düzeninde, birçok farklı yöntemler kullanılabilir ve bunlar ya nitel ya nicel ya da her ikisi olabilir. Ancak durum çalışmasında daha çok nitel araştırmalar kullanılır (Gürler, 2007: 4). Bu çalışmada ise, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Arşivleri’nde Tokat Hatuniye Vakfı ile ilgili belgeler taranmıştır. Yapılan tarama sonucunda 1663-1666 yılları aralığında üç belge ele alınmıştır. Belgelerin okumaları yapıldıktan sonra analiz yapılarak çalışmada kullanılmıştır. Bununla birlikte zaman zaman yorum ve çıkarımlara da yer verilmiştir.

5.3. BULGULAR

Çalışmanın önceki bölümünde araştırmanın uygulandığı vakıf hakkında genel bilgiler, vakfın faaliyet gösterdiği birimleri açıklanmıştır. Araştırmanın bu bölümünde ise Tokat Hatuniye Vakfı'na ait ilgili yıllara ilişkin muhasebe kayıtlarının gelir ve giderleri belirtilerek gider dağılımı açıklanmıştır.

5.3.1. Belgelerin Transkripsiyonu

5.3.1.1. D.07566.0001.00 Numaralı Belge

Tokat' da vaki merhum ve mağfurun-leha Hatuniye Evkaf-ı şerifelerinin bin yetmiş dört Martı ibtidasından bin yetmiş beş Recebi gayetine gelince mütevellisi olan Muhammed Ağa kullarının iki yıllık muhasebesinin irad ve masarifidir. ki zikr olunur.

İki senede mal-i mukaatdan üç yük on bin sekiz yüz on akçe makbuzu olup meblağ-ı mezkurun iki senede iki yük elli dokuz bin dokuz yüz yirmi akçesin medres-i mamure ve cami-i şerif ve imaret-i amire huddamlarının ikişer yıllık tamamen vazifelerin virdüğü ve otuz sekiz bin iki yüz doksan akçeden imaret-i amireye alınan zahayirin bahalarına verip ve beş bin yedi yüz yedi akçesinin imaret-i amireye gelen zahayirin hamaliyelerine harç eyleyüp ve altı bin altıyüz doksan beş akçesin dahi medrese-i mamura ve rah-ı ab-ı cami-i şerif ve sair lazım ve mühim olan tamirata harç ve sarf eyledükten sonra yüz doksan sekiz akçe der-kise-i vakf-ı şerif zuhur eylediği arz ve ilam olunur.

5.3.1.2. D.03856.0001.00 Numaralı Belge (1)

Tokat'da vaki merhum ve mağfûrun-leha Hatuniye Evkafı'na mütevellî olan Mehmet Ağa kullarının bin yetmiş yedi Martı ibtidasından evahirine gelince bir sene muhasebesinin irad ve masarîfidir ki zikri olunur.

Mahsul-i vakıftan bir senede yüz altmış bin sekiz yüz akçe makbuzu olup meblağ-ı mezburun yüz yirmi dokuz bin dokuz yüz altmış akçesi huddam-ı vakfin vazifelerine verip ve otuz bin yedi yüz yetmiş bir akçesin dahi imaretinde tabh olunan ... (silik okunamadı) lazım gelen ihracat-ı muayyelerine harc-ı sarf eyleyüp bu takdirce yirmi dokuz akçe der-kise zuhur eylediği arz-ı ilam olunur.

5.3.1.3. D.03856.0001.00 Numaralı Belge (2)

Muhasebe_____ **i**

Mahsulat ve ihracat-ı evkaf-ı cami-i şerif ve imaret-i amire merhum ve mağfûrun leha Hatuniye der-Tokat an ferman-ı Mehmet Ağa el-mütevellî be ma'rîfet-i iftiharü'l – havas ve'l mukarrebîn mu'temedü'ül-mülûk ve's-selatin enisü'l-hazreti'l-aliyye celisü'd-devleti's-seniyyetü'l-hakaniyye a'ni sahibü'l-izzî ve'd-devleti hazret-i Abbas Ağa-yı Darü's-saadeti's-şerife en nazır an evvel-i Mart sene 1077 ila gayei fi'l varis.

Asl_____

Mal fi sene-i maziye

Akçe

160 800

Ani'l mahsulat _____ i

Mezburin Akçe
160 800

An-emval _____ i

Mukat'aat ve kura-ha-i evkaf-ı

Mezbure

Muhasebe

124 000

An-mahsul-i _____ i

Aşar-ı hınta ve şair ve alef

Muhasebe

36 800

Nakl-i yekun

160 771

El-vazaif _____

Ü'l-mezbur fi sene-i selh

Fi sene yevm

129 960 361

Cemaat _____ i

Medrese

Yevm fi sene

90 32 400

Cemaat _____ i

Huddam-1 cami

Yevm fi sene

50 18 000

Cemaat _____ i

İcrahun

Yevm fi sene

40 14 400

Cemaat _____ i

Huddam-1 imaret

Yevm fi sene

64 23 040

Cemaat _____ i

Zabitan-1 evkaf

Yevm fi sene

86 30 960

Taife _____ **i**

Dua-guyan

Şeyh Mehmet Efendi yevm 10

Yusuf Ziya yevm 3

Şeyh Abdulkerim yevm 4

Lütfullah yevm 4

Salih yevm 6

İsmail yevm 4

Be-cihet

Yevm fi sene

31 111 60

Ani'l- ihracat _____ **i**

Mezkurin akçe

30 771

Baha _____ **i**

Hınta

Kıymet

97

Akçe

19 500

Baha_____ **i**

Güşt

Kıyye

360

Akçe

3 600

Baha_____ **i**

Şem-i cami

Akçe

770

Baha_____ **i**

Revgan-ı cami

Akçe

800

Baha_____ **i**

Timal

Akçe

225

Baha_____ **i**

Mean

Akçe

180

Baha_____ **i**

Havan

Akçe

160

Baha_____ **i**

Ücret-i halat

Akçe

720

Baha_____ **i**

Kandil

Akçe

160

Baha_____ **i**

İhracat-ı Mühimmat

Akçe

916

Baha_____ **i**

Künk

Akçe

80

Baha_____ **i**

Harc-ı müteferrika

Akçe

2000

Baha_____ **i**

Hime-i imaret

Akçe

1660

5.3.2.Belgelerin değerlendirilmesi

5.3.2.1. D.07566.0001.00 Numaralı Belge

Belgede Tokat'ta bulunan Hatuniye (Gülbahar Hatun) Vakfı'nın 1074 yılı başlangıcından 1075 yılı Recebi sonuna gelene kadar mütevellisi olan Mehmet Ağanın 2 yıllık muhasebesinin gelir ve giderleri (masrafları) belirtilmiştir. İki senede mukataa malından 3 yük (yüz bin akçe) 10 810 (310 810) akçe gelir elde edilmiştir. Masraflar ise: 2 yük 59 920 (259 920) akçe vakfiyede çalışan hizmetçilerin 2 yıllık maaş bedelidir. 38 290 akçenin

imarete alınan hububat bedelleri, 5 707 akçesinin imarete hububatı taşıyan hamaliyelere ödenen ücret, 6 695 akçenin de Medrese ve Cami ye su temininde kullanıldığı belirtilmiştir. Geri kalan miktardan tamirat masraflarına harcanmış olup, 198 akçe vakfın hesabında kaldığı bildirilerek arz edilmiştir.

5.3.2.2. D.03856.0001.00 Numaralı Belge (1)

Tokat'da bulunan Hatuniye Evkafı'na idarecisi olan Mehmet Ağa'nın bin yetmiş yedi Martı başlangıcından, bir sene muhasebesinin gelir ve giderleri belirtilmiştir.

Vakıf ürünlerinden bir senede yüz altmış bin sekiz yüz akçe geliri olup, miktarın mezburun yüz yirmi dokuz bin dokuz yüz altmış akçesi vakıf hizmetçilerinin, otuz bin yedi yüz yetmiş bir akçesin dahi imaretinde pişirilen... (silik okunamadı), belirli ihtiyaçlar için harcayıp, vakfın hesabında 29 akçe kaldığı bildirilerek arz edilmiştir

5.3.2.3. D.03856.0001.00 Numaralı Belge (2)

Muhasebe_____ **i**

1077 yılı başlangıcından sonuna kadar bir yıllık, vakıf mallarından elde edilen ürün ve camii şerif vakfi giderleri ve imaret-i amire idarecisi Mehmed Ağa, nazırı ise; Darü's-saade² Ağası Abbas Ağadır. Belgeye ilişkin kayıtlar şöyledir:

² Osmanlı Devletinde haremde sorumlu olan yüksek düzeydeki görevli (tr.wikipedia.org, erişim tarihi: 07.04.2014).

Asl _____ **i**

Mal fi sene-i maziye

Akçe

160800

Ani'l mahsulat _____ **i**

Adı geçenler

Akçe

160 800

An-emval _____ **i**

Mukataa ve vakfa gelir getiren köyler

Mezbure

Muhasebe

124 000

An-mahsul-i _____ **i**

Buğday, arpa ve yulaf aşarı

Muhasebe

36 800

Vakıf ürünlerinin gelirinin 160 800 akçe olduğu, bu akçenin 124 000 akçesinin mukataa ve vakfa gelir getiren köylerden elde edildiği kalan 36 800 akçenin ise buğday, arpa gibi mahsulden elde edilen gelir olduğunu muhasebe kaydından anlaşılmaktadır.

Nakl-i yekun_____

160 771

El-vazâifü'l-mezbûr_____

fi sene	fi sene-i selh
129960	yevm
	361

Devreden toplam 160 771 akçenin 129 960 akçesi vakıf hizmetlilerine görevleri icabı verilmiş olup, dağılımı şöyledir:

Medrese.....	32 400
Cami hizmetlileri.....	18 000
Vakıf işlerini yapan, hizmetliler.....	14 400
İmaret hizmetlileri.....	23 040
Vakıf güvenliğini sağlayan.....	30 960
Duacılara verilen ücret.....	11 160
(Belgede geçen duacılar ve günlükleri)	
Şeyh Mehmet Efendi yevm.....	10
Yusuf Ziya yevm.....	3
Şeyh Abdulkerim yevm.....	4
Lütfullah yevm.....	4
Salih yevm.....	6

İsmail yevm.....4

Devreden toplam 160 771 akçenin, geri kalan kısmı ise vakıf harcamaları olan 30 771 akçedir ve alt kalemlerinin dağılımı aşağıdadır:

Buğday.....	19 500
Et.....	3 600
Caminin aydınlatılmasında kullanılan mum....	770
Cami kandilleri için yağ.....	800
Bir tür yiyecek.....	225
Meyan.....	180
Havan.....	160
Halat ücreti.....	720
Kandil.....	160
Önemli ihtiyaçlar için yapılan harcamalar.....	916
Bir tür su borusu.....	80
Küçük ihtiyaçlar için harcanan para.....	2 000
İmaret için alınan odun.....	1 660

1074-1075 yıllarındaki (2 yıllık) gelir-gider dağılımı incelendiğinde gelirin mukataa gelirinden elde edildiği görülmüştür. Gider dağılımını incelendiğinde ise belgede giderlerin dağılımını gösterir ayrıntılı bilgi olmamasına rağmen, gelirin yaklaşık %85 'nin vakıfta çalışan hizmetlilere ödenen 2 yıllık ücreti olduğunu kalan gelirin ise Vakfın mutfak ve diğer giderleri için ödenen ücret olduğunu, sonra vakfın kasasında gelirin yaklaşık % 0.07'si (198 akçe) kaldığı görülmektedir.

1077 yılına ait (1 yıllık) gelir-gider dağılımında ise, mukataa ve vakfa gelir getiren köylerden sağlandığı görülmüştür. Gider dağılımını incelediğimizde gelirin yaklaşık %80'ninin vakıfta çalışan hizmetlilere ödenen yıllık ücreti olduğunu kalan gelirin ise Vakfın mutfak ve diğer giderleri için ödenen ücret olduğunu, sonra vakfın kasasında gelirin yaklaşık % 0.02'si olan 29 akçe kaldığı anlaşılmaktadır.

İki belge karşılaştırıldığında; vakfın gelirlerini ağırlıklı olarak mukataa oluşturmaktadır. Gider dağılımında ise en büyük payı vakıf hizmetlilerine ödenen ücret oluşturmakla beraber, gelirin kalanının büyük kısmını diğer giderler oluşturmaktadır, giderler ödendikten sonra gelirlerden küçük miktarlarda arttığını ve kasada kaldığı görülmektedir. Kasada kalan bu küçük meblağ vakfın zarar etmediğini yani giderlerini gelirleriyle karşılayabildiğini kanıtlamaktadır.

1074- 1075 yıllarındaki (2 yıllık) gelir-gider dağılımı

Elde edilen gelir.....	310 810
Vakıf hizmetlilerine ödenen ücret.....	259 920
Vakfın mutfak ve diğer giderleri için ödenen ücret.....	50 692

1077 yılına ait (1 yıllık) gelir-gider dağılımı

Elde edilen gelir	160 800
Vakıf hizmetlilerine ödenen ücret.....	129 960
Vakfın mutfak ve diğer giderleri için ödenen ücret.....	30 771

6. SONUÇ

Vakıflar, sosyal yardım ve dayanışmayı sağlayarak devletin yükünü hafifleten önemli kuruluşlardır. Vakıfların en güzel örneklerini Osmanlı İmparatorluğu döneminde verdiğini pek çok kaynak desteklemektedir. Her ihtiyaca cevap verebilecek şekilde faaliyet gösteren vakıflar adeta toplumla bütünleşmiştir.

Çalışmada üzerinde durulan ilk konu, vakıf ve vakfiye tanımı, tarihçesi ve gerek insanlara gerekse hayvanlara sunmuş olduğu hizmetleri olmuştur. Konu gereği 17. yy Osmanlı imparatorluğu vakıf faaliyetleri ele alınmıştır. Ardından günümüzde vakıflara değinilmiştir.

Genel olarak vakıf müessesesi üzerinde durulduktan sonra, Osmanlı İmparatorluğunun muhasebe sistemi ele alınmış, 500 yıl boyunca kullandığı devlet muhasebe kayıt yöntemi olan Merdiven Yöntemi incelenmiştir. İmparatorluğun muhasebe sistemine göstermiş olduğu titizlik ve önem vurgulanmıştır. Her ne kadar muhasebe uygulamalarının çift yanlı kayıt yöntemiyle başladığı iddia edilse de Çift yanlı kayıt yönteminin 14.yüzyılda, merdiven yönteminin ise 8.yüzyılda doğduğu ve Çift yanlı kayıt yöntemi bulunduğu dönemde Merdiven yöntemi zaten altı asırdır kullanılıyor olması hususuna açıklık getirilmiştir. Daha sonra ise Osmanlı ve günümüz vakıf muhasebesi anlatılarak, vakıflar açısından önemi üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın son bölümünde ise, tarihi süreçte Türk kadınları ve vakıf ilişkileri ele alınmıştır. Görülmüştür ki; Yardım ve hayırseverliğin en güzel örneklerini teşkil eden vakıflarda kadınlarda aktif rol almıştır. Osmanlı kadını hem vakıf kurabilmiş hem de vakfın yönetimi başta olmak üzere çeşitli alanlarında hizmet göstermiştir. Kendileri vakıf kurabildikleri gibi özellikle Padişahlar tarafından valideleri, zevceleri adlarına

kurulan vakıflarda olmuştur. Vakıf açısından, herhangi bir ayırım olmamakla beraber İmparatorlukta kadınların yönetici olarak hizmet verebileceği tek hizmet alanı vakıf müesseseleri olmuştur. Tokat Hatuniye vakfi tarihi üzerinde durularak, Gülbahar Hatun tanıtılmıştır. Çalışma gereği 17. yüzyıl Tokat Hatuniye vakfi değerlendirilmiştir. Arşivden alınan belgelerle vakfin 17. yy faaliyetleri aydınlatılmıştır. 17. Yüzyılda vakfin, tüm bölümleriyle faaliyetlerine devam ettiği kanısına varılmıştır. Daha sonra ise belgelerin hem Osmanlıca hem de Latin harfli metinleri tanıtılarak belgeler üzerinde değerlendirme yapılmıştır. 1074-1075 yıllarına ait 2 yıllık ve 1077 yılına ait 1 yıllık gelir-gider dağılımlarını gösterir belgeler kıyaslandığında vakfin gelirlerinin ağırlıklı olarak mukataadan oluştuğu, gider dağılımının ise en büyük payı vakıf hizmetlilerine ödenen ücret oluşturmakla beraber, gelirin kalanının büyük kısmını diğer giderlerin oluşturduğu görülmektedir.

Gülbahar hatun vakfını ele aldığında, incelenen tarihi göz önüne alarak vakfin en az 200 yıl külliye niteliğini taşıdığı cami medrese ve imaretinin tüm birimleriyle ayakta kaldığını görülmektedir. Müessese en az 200 yıl tüm birimleriyle ayakta kalmasında muhasebe denetimi ve kontrolünün büyük önemi olduğu kanısına ulaşılmıştır.

Günümüze kadar muhafaza edilen arşiv belgeleri, vakıfların ve vakıf muhasebesinin öneminin ortaya çıkarılması bakımından çok önemli kaynaklardır. Bu yüzden kaynakların araştırılması, incelenmesi ve yayınlanması hem muhasebe tarihinin aydınlatılması hem de bu alanda yapılacak olan çalışmalara katkı sağlaması açısından oldukça önemlidir.

هـ

توقاذه لایحه و معوضه احوال و تالیفات و غیره
 بتقدیرت ما برقی ابتدا سند و غیره بنام حاجی عابدیه کلنج
 تالیف لایحه و غیره و در کمال ایمنی بلور کاجنیل
 ایلام و سایر قریه و کور و شهر
 ایمنی سند و احوال کما تقریر و کتب افروز کور و شهر
 بمقتول الحوب

بسیار کور ایمنی ندره کمال ایمنی طوفان طوفان و غیره
 در شهر عموره و علی شریف و عازر عامر و کمال ایمنی
 تمام و وظیفه لایحه و در کمال ایمنی طوفان طوفان
 عازر عامر و لایحه و غیره و در کمال ایمنی طوفان طوفان
 بری لایحه و غیره و در کمال ایمنی طوفان طوفان
 لایحه و غیره و در کمال ایمنی طوفان طوفان
 عموره و در آجا شریف و سایر قریه و کور و شهر
 تعمیر و ترخیص و غیره ایلام و کور و شهر
 در کمال ایمنی و غیره و در کمال ایمنی طوفان طوفان

الکافی

2

ایلام
 ایلام
 ایلام
 ایلام

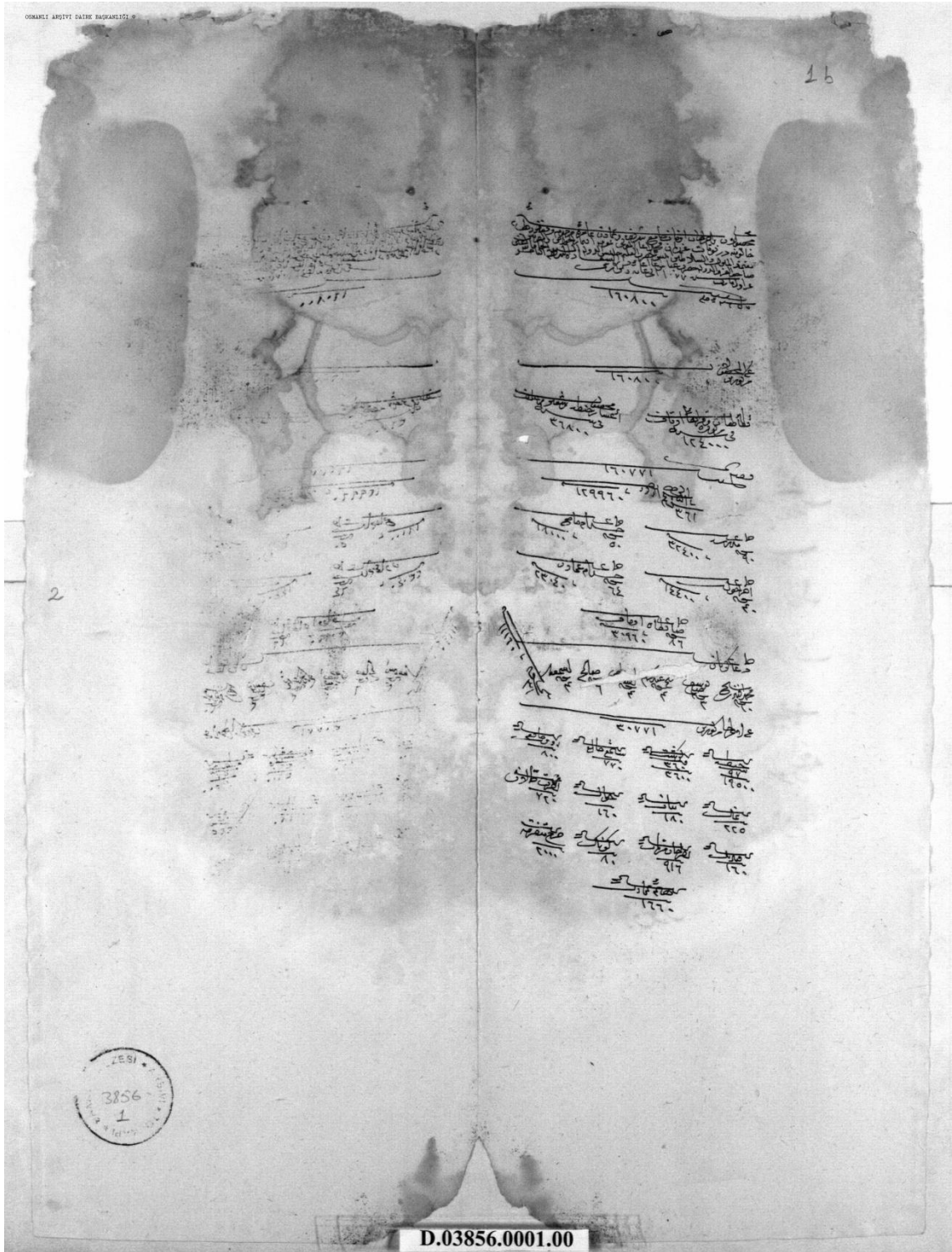
OGANLI ARŞIVI DİJİTAL BAKANIYI ○

توقاقتن واقم محرمه و مقصورها حاقوتیه اوقافه
منه لوان حرمه انا اول الزنك بالمشهد
ما نى ابتدا سندن اوضينه كلغه برسته بحاسنه
اراد و صا فدر ذكر اولور

مقصود اولور
مستعمله نوزده روزيكي مطهره باطقوز روز
بقه سندان و فضل طوبه لرينه و يروب
و اوتوز بيك بوزيش برقه شى عمارتلى
طبخ اولان بوزيش
اخراجات معينه لرنيه شى
ايلوب بوتق دجه يكي طوبه
دكسه ظهور الكروي عرض الام
اولور

D.03856.0001.00

Ek-3. D.03856.0001.00 Numaralı Belge (2)

Ek-4. Çalışmada Kullanılan Terimler Lügatı

Alef: Yulaf, ot

Asl: Esas

An-emval: Emvalden

Ani'l- ihracat: Vakıf için yapılan harcamalar

Ani'l-mahsulat: Mahsulattan

An-mahsulü: Mahsulden

Baha-i: Kıymet, değer

Be-cihet: 1.cihetine, 2.vakıf maaşı

Der-kise: Vakıf kasasında

Dua-güyan: Dua edenler

Evahir: Ayın 20-30 günleri arası

Fi sene selh: Senenin sonu

Gayet: Son selh

Güş: Et

Harc-ı müteferrika: Küçük ihtiyaçlar için harcanan para

Hime: Odun

Hınta: Buğday

Hime-i imaret: İmaret için kullanılan odun

Huddam-ı vakıf: Vakıf hizmetçileri

İbtida: Başlangıç

İcrahun: Vakıf işlerini yapan, hizmetliler

İhracat-ı mühimmat: Önemli ihtiyaçlar için yapılan harcamalar

İrad: Gelir

Kura- ha: Köyler

Künk: Topraktan yapılmış su borusu

Mağfirun-leh: Allah tarafından günahları affedilmiş

Makbuz: Gelir

Mal fi sene-i maziye: Geçen yılın malının değeri

Mean: Bir yiyecek maddesi

Mütevelli: Vakıf idarecisi

Rah-ı abı cami: Caminin su yolu

Revgan-ı cami: Cami kandilleri için yağ

Şair: Arpa

Şem-i cami: Caminin aydınlatılmasında kullanılan mum

Timal: Bölgede yetişen bir tür meyve (yabani erik olabilir)

Yevm: Gün, günlük

Yük: 100 000 akçe

Zabita-i evkaf: Vakfın güvenliğini sağlayan

Zayahir: Hububatlar, yiyecekler

Ek-5. Tokat Hatuniye Cami

(<http://www.tokatozelidaresi.gov.tr/?iw=icerik&sayfa=s.266>, erişim tarihi:05.06.2014)

(www.gezinturk.net, erişim tarihi: 05.06.2014).

Ek-6. Tokat Hatuniye Medresesi

(<http://www.yerelgundem.com/uploads/haberler/2009/06/24/71bf574b.jpg>, erişim tarihi: 05.06.2014).

(<http://www.tokatozelidaresi.gov.tr/?iw=icerik&sayfa=s266>, erişim tarihi: 05.06.2014).

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

D.07566.0001.00 Numaralı Belge

D.03856.0001.00 Numaralı Belgeler

İnceleme ve Araştırmalar

Akın, Necati ve Anıl, Nazım, (2009), “Vakıflar ve İktisadi İşletmeleri İle Bunların Vergisel Boyutu”, **Mali Çözüm**, Say: 93, ss. 85-92.

Akkuş, Yakup, (2010), “Osmanlı Vakıf Kurumunda Tıp Bilimlerinin Gelişimi”, **Türkiye Klinikleri J Med Ethics**, 18. Cilt, Sayı: 1, ss. 26-36.

Akyüz, Abdurrahman ve diğerleri, (2010), **Tokat ve İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri**, Tokat, ss. 71.

Altındal, Meral,(1994), **Osmanlıda Kadın**, Altın Kitaplar Basımevi, 1. Basım, İstanbul, ss. 5-12.

Arıöz Bozkuş, Ahsen, (2009), Genel Esaslarıyla Türk Hukuku'nda Vakıf Müessesesi ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, ss. 15-21.

Atalar, Münir, (1981), **Osmanlı Padişahları**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sayı: 0
Cilt: 24, Ankara, ss. 425-426.

Ataseven, Ahmet, (1984), **Tarihimizde Vakfedilmiş Vakıf Müesseseleri**, Polat Ofset, ss. 28.

Ataseven, Gülsen ve Erdoğan, Ayşegül, (1999), **Vakıf ve Kadın**, H.e.k.v. Yayınları, 1. Basım,
İstanbul, ss. 22-24.

Aydemir, Oğuzhan ve Erkan, Mehmet, (2011), “Merdiven Kayıt Yöntemi ve Günümüz
Muhasebe Sistemi”, **Mufitad Dergisi**, ss. 110-118.

Baş, Esra, (2006), “Arşiv Belgelerinden Hareketle XVIII. yy. Osmanlı Toplum Hayatında
Kadın”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,
ss. 12-21.

Bayartan, Mehmet, (2008), “Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı
Değerler”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, Cilt: 10, Sayı: 1, ss. 157-162.

Başol, Samettin, (2008), “Kentleşme, Ekonomi Ve Sosyal Hayat Yönleriyle 17. Yüzyıl Bursa
Vakıfları”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, ss. 22-
30.

Berki, Ali, Himmet, (2006), “İslamda Vakıf”, **Vakıflar Dergisi**, Tıpkı Basım, Sayı: 4,
Ankara, ss. 28.

Binark, İsmet ve ark., (1994), **Osmanlı Belgelerinde Siyakat Yazısı**, T.C. Başbakanlık
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 1,
Ankara, ss. 4-10.

Buluş, Abdulkadir, (2008), “Sivil Toplum Kuruluşlarına Tarihsel bir Örnek: Osmanlı
Vakıfları”, **Selçuk Üniversitesi, İ.İ.B.F., Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**,
Yıl: 9, Sayı: 16, ss. 27-32.

- Büyük Lügat Ve Ansiklopedi, (1986), 5. Cilt, Meydan Yayınevi, İstanbul, ss. 414-416.
- Cunbur, Müjgan, Ümmügülsüm, (2006), "Hatun Vakfiyesi", **Vakıflar Dergisi**, Tıpkı Basım, Sayı: 5, Ankara, ss. 207.
- Çağatay, Neşet, (1978), "Sultan Murad Hüdavendiğar Adına Düzenlenmiş Bir Vakfiye", **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 12, Ankara, ss. 9.
- Çağatay, Mustafa, (2011), "Geçmişten Günümüze Azınlık Vakıflarının Mal Edinmeleri Sorunu", **TBB Dergisi**, Yıl: 24, Sayı: 96, ss. 108.
- Demir, Alpaslan, (2011), "XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Dış Göçler: Şarkiyân". **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı: 28, ss. 51-66.
- Doğramacı, Emel, (1992), "Atatürk ve Kadın Hakları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 24, Cilt: 8.
- Dulum, Sibel, (2006), Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimde ve Çalışma Hayatı (1839-1918), Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskişehir, ss. 3-17.
- Elitaş, Cemal ve diğerleri, (2008), **Osmanlı İmparatorluğu'nda 500 Yıl Boyunca Kullanılan Muhasebe Yöntemi: Merdiven Yöntemi**, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara, ss. 120-755.
- Ekinci, Resul, (2011), "Zağnos Paşa'nın Balıkesir'deki Vakıfları (16 Numaralı Zağnos Paşa Evkaf Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1278-M.1862) "Yüksek Lisans Tezi", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, ss. 4-17.
- Erkan, Mehmet ve diğerleri, (2007), "Accounting System Of The Ilhanians And A Sample Practice, The Balkan Countries' 1st International Conference on Accounting and Auditing", **Journal Mufad**, Muhasebe Tarihi Bildirileri, ss. 5.

- Ertaş, Fatih Coşkun ve diğerleri, (2013), “Türkiye’de Muhasebe Tarihi Çalışmalarının Son Dönemi”, **Mufitad Dergisi**, ss. 73-86.
- Ertem, Adnan, (2011), ”Osmanlıdan Günümüze Vakıflar”, **Vakıf Dergisi**, Sayı: 36, Ankara, ss. 26-27.
- Ertuç, Hüseyin, (2007), “İslam Hukuk Tarihinde Vakıflar İle Batı Kültüründeki Benzeri Kurumların Karşılaştırılması”, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, ss. 3-10.
- Gökbunar, Ramazan ve diğerleri, (2010), “17. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Batı Avrupa Devletleri’nde Mali Yapı Üzerine Savaşların Etkileri”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 159, ss. 70-85.
- Gökmen, Ertan, (2012), “211 Numaralı Manisa Şer‘iyye Sicilindeki Vakıf Muhasebe Kayıtları (1778-1795)”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 38, ss. 86.
- Göze, Ergun, (1984), **İslam-Türk Medeniyetinin Solmaz Çiçeği Vakıf**, Polat Ofset, İstanbul, ss. 20.
- Gündoğdu, Hamza ve diğerleri, (2006), **Tarihi Yaşatan İl Tokat**, ss. 51-63.
- Gündüz, Ahmet,(2012), “Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri Ve Önemi”, **International Journal of Social Science**, Cilt: 5, Sayı: 5, ss. 130-140.
- Güvemli, Oktay, (1995), **Muhasebe Tarihi**, 1. Cilt, Avcıol Basım, İstanbul, ss. 85-92.
- Güvemli, Oktay, (2000), “Two Samples Of The Recording Methods Used In Accounting Systems Of The Ottoman Empire In 16 th Century”, 8th World Congress of Accounting Historians, Universidad Carlos III, Madrid, Spain, ss. 7.
- Güvemli, Oktay ve Güvemli Batuhan, (2006), ”Development Of Accounting Thought From The Ottoman Empire To The Turkish Republic”, For 17th World Congress Of Accountants, Journal Mufad, Muhasebe Tarihi Bildirileri, ss. 1-7.

Güvemli, Oktay ve Güvemli, Batuhan, (2007), “The Birth and Development of an Accounting Method in the Middle East (Merdiban Method)”, "The Fifth Accounting History International Conference, Banff, Alberta, Canada, ss. 2-5.

Güvemli, Oktay ve Aslan Ümmühan, (2009), “Muhasebe ve Finansman Öğretim Üyeleri Kendi Branşlarının Tarihi ile Meşgul Olmalı mı?” **Journal Mufad**, Sayı:41, ss. 31-38.

Ibrahim, Dahlia ve diğerleri, (2013), “Revitalization Of Islamic Trust Institutions Through Corporate Waqf”, 4th International Conference On Business And Economic research (4th Icbcr), Bandung, Indonesia, ss. 3-5.

Ihsan, Hidayatul ve Adnan, Muhammad Akhyar,”Waqf Accounting and The Construction of Accountability, Padang State Polytechnic”, Indonesia, <http://waqfacademy.org/wp-content/uploads/2013/02/Hidayatul-Ihsan-Muhammad-Akhyar-Adnan-HI-MAA.-Date.-Waqf-Accounting-The-Construction-of-AccountabilityPlacePub.pdf>;erişim:08.11.2013, ss. 5-6.

Işık, Hayriye,(2009), “Bir Kamu Hizmeti Birimi Olarak Vakıfların Osmanlı Toplum Yaşamındaki Rolü”, **Akademik Bakış**, Sayı: 16, ss. 1-6.

İnalçık, Halil, (2013), “17. Yüzyılda Bir Valide Sultanın Günlük Hayatı: Valide Hadice Turhan Sultan”, **History Studies**, Cilt: 5, Sayı: 2, ss. 243-262.

İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü, (1984), **Vakıflar**, Polat Ofset, İstanbul, ss. 5.

Kahf, Monze, (1998), “Financing the development of Ewqaf Property”, IRTI, Kuala Lumpur, Malaysia, ss. 8-11.

Kaya, Selahattin, (1984), **Vakıf**, İstanbul Vakıfları Başmüdürlüğü, Polat Ofset, İstanbul, ss. 18-21.

- Kazıcı, Ziya, (1985), **İslami ve Sosyal Açıdan Vakıflar**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ss. 10-48.
- Keleş Hamza, (2001), “Vakfiyelere Göre XV. Yüzyılda Bursa’da İmar Faaliyetleri”, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 21, Sayı:1, ss. 178.
- Köprülü, Bülent, (1951), ”Tarihte Vakıflar”, **Ankara Üniversitesi. Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: VIII, Sayı: 3, ss. 489-491.
- Kunter, Halim Baki, (1938),“Türk Vakıfları Ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd”, **Vakıf Dergisi**, Sayı:1, Ankara, ss. 104-108.
- Kurt, Yılmaz, (1993), “I.Milletlerarası Osmanlı Tahrir Defterleri Sempozyumu'nun Ardından” , **OTAM**, Ankara Sayı: 4, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/17185/;04.11.2013>, ss. 17.
- Masruki, Rosnia ve Shafii, Zurina, (2013), “The Development of Waqf Accounting in Enhancing Accountability”, **Middle-East Journal of Scientific Research 13**, Malaysia, ss. 1-3.
- Napier, Christopher, (2009), “Defining Islamic Accounting: Current Issues, Past Roots, Accounting History” 14, 1/2; **Accounting & Tax Periodicals**, ss. 123.
- Orbay, Kayhan, (2011),”Vergi Kayıtları Mahsul Miktarları ve Fiyatlar: Vakıfların Rüşum, A’sar-ı Hububat ve Furuht-ı Hububat Defterleri”, **OTAM**, Sayı: 30, ss. 127-144.
- Orbay, Kayhan,(2012), “Orhan Gazi Vakfi’nin Malî Tarihinden Bir Kesit (1593-1641)”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 38, ss. 67.
- Ortaylı, İlber, (2006), **Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek**, Timaş Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, ss. 37-43.

- Otar, İsmail, (2005), “Muhasebede “Muzaaf Usul” L. Pacioli’den Önce Var Mıydı?-1”, **Mufad Journal**, Sayı 28, ss. 98.
- Özaydın, Mehmet Merve, (2003), “Vakıfların Sosyal Politika İşlevleri ve Günümüzde Artan Önemi”, **Kamu-İş**, Cilt:7, Sayı:2, ss. 1-6.
- Özer, Mustafa, (2004), ”Sitti Şah’ın Edirne’deki Eserleri ve Mezarına Ait Taşlar”, **Abant Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:8, ss. 90-179.
- Özerhan, Yıldız ve diğerleri, (2013), “Osmanlı Arşivinde Merdiven Yöntemi İle Yazılmış Muhasebe Defter ve Raporları”, **Mufitad Dergisi**, ss. 105.
- Özgen, Mutlu, (2008), “Tokat Kenti’nin Ticaret Mekanları”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı:31, Ankara, ss. 147-151.
- Sağ, Vahap, (2001), “Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk”, **C.Ü**, Cilt 2, Sayı:1, ss.13-14.
- Sakin, Orhan, (2009), **Osmanlı’da Kadın Cariyelik, Çokeşlilik ve Moda**, Bizim Kitaplar, İstanbul, ss. 9-15.
- Sazak, Şaduman ve diğerleri, (2009), “The Socio-Economic Role Of Waqf System In The Muslim-Ottoman Cities Formation And Evolution”, **Trakia Journal of Sciences**, Cilt: 7, Sayı: 2, ss. 272-273.
- Sitibbard, Paul ve diğerleri, (2012), ”Understanding The Waqf In The World Of The Trust”, **Trusts & Trustees**, vol 18, No 8, ss. 787-789.
- Soyer, Zeyrek, Özlem, (2007), “ Kadın Vakıfları: Kütahya Örneği (1789-1923)”, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss. 24-39.

- Şanal, Mustafa, (2003), “Osmanlı Devleti’nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 14, ss. 150.
- Teberoğlu, Haydar, (2004), “İnsan Olarak Kadın, Kadının Toplumdaki Yeri ve Osmanlı’dan Kalma Önemli Bir Belge”, **Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 32, ss. 2.
- Toraman, Cengiz ve diğerleri, (2013), Cash Awqaf in the Ottomans as Philanthropic Foundations, Muhasebe Tarihi Bildirileri, **Journal Mufad**, Sayı: 60, ss. 5-6.
- Türkiye Diyanet Vakfı, (1996), **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 14, İstanbul, ss. 230-231.
- Türkiye Diyanet Vakfı, (1992), **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 5, İstanbul, ss. 234-237.
- Uluslan, Şayan, (2009), “Türklerde Şehirlilik, Köylülük (Yerlilik): Kadın Örneği Üzerine Bir Tahlil Denemesi”, **Tarihin Peşinde Uluslar Arası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 1, ss. 216.
- Üstek, Fatma, (1985), **984 (M.1576) Tarihli Defter-i Evkaf Rum’a Göre Tokat Merkez Kazası Vakıf Kayıtları**, Ankara, ss. 5-46.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, (2012), **Tarihte İlginç Vakıflar**, Aktif Matbaacılık, ss. 14-112.
- Yavuz, Erhan, (2007), “XVI. ve XVII. Yüzyıl Osmanlı Ekonomisinin Finansmanında Vakıfların Rolü”, Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, ss. 3-43.
- Yediyıldız, Bahaeddin, (1999), “**Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları ya da Türk Hayrat Sistemi**”, Editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss. 10-14.

Yediyıldız, Bahaeddin, (2003), “**Eserden Müessire: Türk Hayrat Siteleri ve Fikri Arka Planı**”, Vakıf Medeniyeti Sempozyumu Kitabı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, ss. 24.

Yüksel, Hasan, (1990), “Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerinde Bir Araştırma (1585-1683)”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, ss. 366.

Yüksel, Hasan, (1999), Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI.-XVII. Yüzyıllar) . **Osmanlı Toplum Dergisi**, ss. 48-52.

Yüksel, Ahmet Turan, (1999), “Türk- İslam Medeniyetinde Vakıfların Yeri ve Önemi”, XVII. Vakıf Haftası Nedeniyle 8 Aralık 1999’da düzenlenen “Türk İslam Medeniyetinde Vakıfların Yeri ve Önemi” konulu panelde sunulmuştur, ss. 48-52.

Yılmaz Koca, Kadriye, (1998), **Osmanlı’da Kadın ve İktisat**, Beyan Yayınları, İstanbul, ss. 143-154.

İnternet Kaynakları

Afyoncu,Erhan, (2011), “Padişah anneleri”, <http://yasam.bugun.com.tr/padisah-anneleri-171701-makalesi.aspx>:11.02.2013.

Ağmanvermez,Ahmet, “Bir Vakıf Medeniyeti Olarak Osmanlı”, [http://www.osmanlimedeniyeti.com/Bilgi/Bir%20Vak%C4%B1f%20Medeniyeti%20Ol](http://www.osmanlimedeniyeti.com/Bilgi/Bir%20Vak%C4%B1f%20Medeniyeti%20Olarak%20Osmanl%C4%B1)arak%20Osmanl%C4%B1, erişim tarihi:15.12.2013.

- Bardakçı, Murat, (2012),”Valide sultanların oğullarının mezarı başında yaptıkları gizli ritüel neydi? :<http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/745654-valide-sultanlarin-ogullarinin-mezari-basinda-yaptiklari-gizli-rituel-neydi>, erişim tarihi:11.02.2013.
- Can, Ahmet,Vecdi ve Esen,Sinan, (2007), “Osmanlı Muhasebe Sistemi ve 1530 Yılına İlişkin Yapılan Kayıtların Işığında “Bir Osmanlı Livası: Prizren”. , web.bilecik.edu.tr/, ss. 1-4; erişim tarihi: 07.05.2012.
- Erdem, Duran, (2013), Vakıf İktisadi İşletmelerinde Muhasebe Uygulamaları, <http://www.muhasabeokulu.com/makaleler/vakif-iktisadi-isletmelerinde-muhasebe-uygulamaları/>, erişim tarihi: 29.11.2013.
- Gürler, Gökhan, (2007), Bilimsel Araştırma Yöntemleri Durum Çalışması (Örnek Olay), www.ggurler.sakarya.edu.tr, erişim tarihi: 02.05.2014.
- Özden, Ömer, (2004) ,Türk Vakıf Kurumunun Duygusal ve Felsefi Temelleri, dergipark.ulakbim.gov.tr/ataunisosbil/article/download/, ss. 339-348, erişim tarihi: 03.08.2013.
- Yalçın Erhan, Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Vakıflarında Vergi Ve Muhasebe Uygulamaları,http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/upload/Node/11871/files/Sosyal_Yardimlasma_ve_Dayanisma_Vakiflariinda_Vergi_ve_Muhasebe_Uygulamalari.pdf, erişim tarihi: 20.01.2014.
- <http://www.accountingin.com/accounting-historians-journal/volume-8-number-1/internal-control-for-ottoman-foundations>, erişim tarihi: 05.12.2013.
- <http://www.ahmetsimsirgil.com/validesultan.html>, erişim tarihi: 29.11.2013.
- <http://www.eakademi.org/incele.asp?konu=1242645203&url=makaleler/hsaglam2.htm>, erişim tarihi:17.05.2013.

<http://www.gezginturk.net>, erişim tarihi: 05.06.2014.

<http://dergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/aralik2007/PDF/18.pdf>, Erol, Mikail, Sivil Toplum Kuruluşlarından (Stk) Vakıflar ve Vakıflarda Muhasebe Kayıt Sistemi, ss. 333-341, erişim tarihi: 07.04.2014.

m.friendfeed-media.com, erişim tarihi: 07.04.2014.

<http://www.mideastweb.org/Middle-East-Encyclopedia/waqf.htm>, erişim tarihi: 07.04.2014.

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/09/20080927.htm>HYPERLINK, erişim tarihi:30.12.2013.

<http://tarihvedenediyet.org/2009/09/tahrir-sistemi-ve-tapu-tahrirdefterleri/>, erişim tarihi: 07.04.2014.

<http://www.tokatozelidaresi.gov.tr/?iw=icerik&sayfa=s266>, erişim tarihi: 05.06.2014.

<http://www.turkishculture.org/lifestyles/institution-967.htm>, erişim tarihi:05.12.2013

<http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=3>, erişim tarihi: 07.05.2013.

<http://www.vgm.gov.tr/icerikdetay.aspx?Id=116>, erişim tarihi: 07.05.2013).

<http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=38>, erişim tarihi: 26.01.2014

<http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=39>, erişim tarihi: 26.01.2014

<http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1zlarA%C4%9Fas%C4%B1>, erişim tarihi: 07.04.2014.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Valide_sultan, erişim tarihi: 23.02.2014.

http://tr.wikipedia.org/wiki/I._G%C3%BClbahar_Hatun, erişim tarihi: 06.09.2013.

<http://yunus.hacettepe.edu.tr/~yyildiz/turkkultursistemiicindevakfinyeri.htm>, erişim
tarihi:12.07.2013.

http://www.yerelgundem.com/uploads/haberler/2009/06/24/71bf574_b.jpg, erişim tarihi:
05.06.2014.

ÖZGEÇMİŞ

1987 yılında Tokat-Zile’de doğdu. İlk ve lise öğrenimini Zile’de bitirdi. Lisans eğitimini ise Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünde tamamladı. Aynı yıl Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Muhasebe-Finansman Bilim Dalında Yüksek Lisans eğitimine başladı. 2012 yılından itibaren Gümrük ve Ticaret Bakanlığında çalışmaktadır.